

ДНЕВНИКЪТЪ

(стенографски)

на

XIV^{то} обикновено Народно събрание.

Първа редовна сесия.

IV заседание, сряда, 22 октомврий 1908 г.

(Открито отъ председателя г. Х. Славейковъ, въ 3 ч. слѣдъ пладне)

Прѣседателътъ: (Звъни) Засѣданието се открива.

Г. секретарьтъ ще прочете списъка на г. г. народнитѣ прѣдставители.

Секретарь В. Александровъ: (Прочита списъка. Отсъствуватъ г. г. народнитѣ прѣдставители: Д. Атанасовъ, П. Беровъ, Н. С. Георгиевъ, Г. Господиновъ, В. Димчевъ, Н. Дѣйковъ, Х. Конкилевъ, И. Кьосевановъ, В. Милевъ, Н. Митевъ, К. Нетковъ, Я. Поповъ, И. Самарджиевъ, А. Тараторовъ, П. Тодоровъ I и А. Христовъ)

Прѣседателътъ: Отсъствуватъ 16 души народни прѣдставители; слѣдователно, засѣданието е напълно законно за отваряне.

Умоляватъ се г. г. секретаритѣ да прочетатъ съкратенитѣ протоколи отъ миналитѣ двѣ засѣдания.

Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Нѣма ги.

Прѣседателътъ: Понеже нѣма г. г. секретаритѣ да прочетатъ тѣзи протоколи, затуй ще пристѣпимъ къмъ дневния редъ.

Съобщавамъ на г. г. народнитѣ прѣдставители, че съмъ разрѣшилъ отпущекъ на слѣднитѣ г. г. народни прѣдставители: А. Христовъ — 4 дена, Р. Яневъ — 7 дена, Х. Тричковъ — 10 дена, И. Самарджиевъ — 5 дена, К. Нетковъ — 10 дена и Д. Чакъровъ — 6 дена.

Пристѣпяме къмъ дневния редъ: продължение разискванията по отговора на тронното слово.

Г. Драгиевъ има думата.

Д. Драгиевъ: (Отъ трибуната. Продължава) Г. г. прѣдставители! Търновскиятъ прѣвратъ, извър-

шенъ отъ демократическото правителство на 22 септемврий т. г., има, тѣй да кажа, двѣ части: едната му частъ е провъзгласяването независимостта на България, другата е промѣнението титлата на Държавния глава. Завчера отъ тази трибуна азъ заsegнахъ главно по сжщество първата частъ на тоя прѣвратъ, именно, провъзгласяването независимостта на България. Вие бѣхте достатъчно спокойни, достатъчно хладнокрѣвни да ме изслушате, за което ви и благодаря. Надѣвамъ се, че и днесъ ще имате сжщото хладнокрѣвие да чуете думата ми относително друго едно нѣщо: първо, относително парламентарната страна на въпроса — провъзгласяването страната за независима, и второ, относително промѣнението титлата на Държавния глава.

Почтеното болшинство произхожда отъ една партия, паричаща себе си демократическа. Нему е твърдѣ добръ извѣстно какво е и що е у насъ. Ние сме конституционна държава. У насъ управлението е конституционно-парламентарно. Като таквъзъ, на всинца е извѣстно, че върховниятъ господаръ на тази страна, величеството надъ величествата е българскиятъ народъ. Народното събрание не е нищо друго, освѣнъ единъ пълномощникъ на негово величество народа, а г. г. министритѣ — една изпѣлнителна комисия на камарата. Г. г. министритѣ не че нѣматъ нѣкаква инициатива въ управлението на страната, но при поважни случаи въ туй управление, тѣхната длѣжностъ е, да се допитватъ не само до държавния глава, но и до негово величество, върховниятъ господаръ на страната, българскиятъ народъ, въ лицето на неговитѣ пълномощници — народнитѣ прѣдставители. Като е тѣй работата, да видимъ демократическото правителство, за да извърши този актъ,

актът от 22 септември, направи ли това допитване до българския народ? Какъ трѣбваше да стане това провъзгласяване независимостта на България? Несъмнено, то трѣбваше да стане при едно споразумѣние между правителството и Народното събрание, толкозъ повече, че този актъ — както и виждаме — има твърдѣ важни послѣдствия относително настоящето и бъдещето на тая страна. Ние виждаме днесъ да се говори за милиони, ние чувахме завчера да се говори за проливане кръвъ. Е добръ, такива едни важни актове, които могат да костуватъ кръвта на десетки хиляди български граждани — която кръвъ, впрочемъ, не е безъ пари — такива едни важни актове, които могат да костуватъ и милиони сухи пари, едно правителство, което изхожда изъ една демократическа партия, едно правителство, което управлява въ една демократическа страна, не смѣ да ги прѣдприема, безъ да извърши нужното допитване до народния пълномощникъ, до Народното събрание. Българската конституция нито въ единъ свой членъ не казва, че българската държава е васална на Турция. Ето защо и по въпроса за независимостта на България правителството нѣмаше нужда да се допитва до нѣкакво велико Народно събрание; то, обаче, бѣше длъжно да се допита относително своята постѣпка до обикновеното Народно събрание.

Да не ходимъ надалечъ. Завчера ние видѣхме въ Сърбия, вслѣдствие на станалитѣ тревоги на балканиитѣ, да се отваря дума за проливане на кръвъ. Какво направи сръбското правителство? То свика Камарата на извънредна сесия и въ редъ тайни засѣдания обмисли този въпросъ. Сръбскиятъ народъ, чрѣзъ своята камара, си каза думата, и правителството трѣгна по пътя, който народниятъ пълномощникъ въ Сърбия — сръбската Камара — му начерта. Ние разбираме, че провъзгласяването на българската независимостъ, прочее, трѣбваше да стане по единъ такъвъ начинъ: правителството да се съвѣщаваше и съ обикновеното Народно събрание, да чуеше неговата дума, да му изложеше подробно обстановката на работата, и слѣдъ като и Народното събрание намѣрише момента за подхлъпъ, тогава явно прѣдъ българския народъ и прѣдъ цѣлия свѣтъ правителството, Държавниятъ глава, народното прѣдставителство да издигнеха и развѣеха въ тази свещена ограда знамето на българската независимостъ. Какво стана, обаче? Демократическото правителство направи ли това допитване до българския народъ? Не. Въ неговата програма не се говори, че то има подобно намѣрение да стори нѣкога това. Наистина, съгласенъ съмъ, че такива работи отъ твърдѣ деликатно естество въ програми не се пишатъ. Въ изборната платформа, прѣди 25 май, когато и вие, и ние кѣсахме царулитѣ си, кръстосвахме България и говорѣхме какво ще правимъ, тогава за тази независимостъ, за подобенъ единъ актъ вие не загатнахте, макаръ съ за-

бикалки, прѣдъ българскитѣ избиратели, прѣдъ българския народъ. Значи, чрѣзъ изборната платформа прѣди 25 май подобно допитване до народа демократическото правителство, демократическата партия не стори. Демократическото правителство не стори подобно допитване нито до своята партия. Ние не видѣхме демократическата партия да свика тази година, това лѣто единъ конгресъ и въ нѣкои поне тайни засѣдания г. г. министритѣ, като сѣ имали туй намѣрение, да взематъ съгласието, въобще да чуятъ думата по въпроса, ако не на цѣлия български народъ, то поне на онази частъ отъ него, която се зове демократическа партия. И това не биде направено. Лѣтосъ, когато засѣдавахме тукъ прѣзъ извънредната сесия, правителството тоже не стори такъвъ въпросъ. Ние се занимавахме съ други работи, съ други въпроси, но въпросъ отъ подобенъ характеръ не се повдигна, поне тайно.

Нѣкои отъ мнозинството: За Македония сега ще ни питатъ.

Д. Драгиевъ: Да, безъ да е направило нужното допитване до народа, демократическото правителство, на своя глава, късно прѣзъ нощта сръбцу 22 септември, съвѣщана се съ Княза на едно българско параходче надъ тихия бѣлъ Дунавъ (Веселостъ и смѣхъ между г. г. прѣдставителитѣ, нѣкои отъ които рѣкоплѣскаатъ) и на другия денъ, въ старата българска столица, Велико-Търново, провъзгласи независимостта на България. Ние не одобряваме този начинъ на провъзгласяване независимостта на България: въ него може да намѣрите нѣщо старовѣрмско, може да намѣрите и нѣщо много „демагогично“, но не и демократично. Да, въ църквата „Св. св. 40 мъченици“, татъкъ еждѣ славната Трапезица, тѣзи работи ставаха, г-да, но тѣ ставаха прѣди 5 вѣка; тѣ ставаха, когато въ древна България нѣмаше единъ парламентъ; тѣ ставаха, когато въ древна България нѣмаше една конституция; тѣ ставаха, когато въ древна България нѣмаше една демокрация, едно народо-властие, а когато имаше едно самодържавничество, когато въ нея върлуваше болѣро-монархизъмътъ.

Г. Гроздановъ: Тѣ станаха и слѣдъ 5 вѣка.

Прѣдседателътъ: Моля, оставете оратора да се изкаже.

Д. Драгиевъ: Тѣзи работи въ XX-ия вѣкъ не трѣбваше да станатъ така. Да, ние разбираме, че знамето на българската независимостъ, за достоинството на българския народъ, трѣбваше да се развѣе въ българския парламентъ, а не съ нѣкакви демагогства тамъ въ нѣкогашната стара българска столица. Вие, които обвинявахте досега толкова много насъ въ нѣкаква демагогия, отидохте да демагогствувате въ този случай.

Защо не се свика обикновеното Народно събрание, за да се допита демократическото правителство до него по тоя въпрос? Инцидентътъ съ г. Гешова ли погрѣчи? Е добръ, колко такива инциденти, като тоя съ г. Гешова, сж се случвали отъ 30 години насамъ?

Н. Къневъ: Но сж мълчали.

Д. Драгиевъ: Тоя случай можеше да се изглади, тоя инцидентъ можеше най-малко поне да се проточи. Въпросътъ за желѣзницитѣ ли погрѣчи? Е добръ, 22 септемврий свърши ли въпроса за желѣзницитѣ? Той далечъ още не е свършенъ. Врѣме ли не оставаше? Врѣмето ли се скриваше? Турскиятъ парламентъ и досега още не е свиканъ; изборитѣ въ Турция не сж още привършени. Може би, ще ми кажете, че не биваше страната да се тревожи съ свикване обикновеното Народно събрание на извънредна сесия. Напълно съмъ съгласенъ, че когато ще се извършватъ такива работи нѣма да свикваме махалата да ги чува; напълно съмъ съгласенъ, че тѣ трѣбва да си останатъ въ потайностъ.

Отъ мнозинството: Е, тогава!

Д. Драгиевъ: Обаче азъ ви посочвамъ да видите, голѣма ли е разликата между 22 септемврий и 15 октомврий! Тѣ сж три седмици. Да, като съмъ съгласенъ, че извънредна сесия не биваше да се свиква, азъ питамъ: не можеше ли да се чака три седмици и провъзгласяването независимостта на България да съвпадне прѣз редовната сесия? Или, ако то се забавише, щѣхме да забавимъ съ три седмици австрийското посѣгателство, или щѣхме да изгубимъ благоразположението на Виена? Ние порицаваме недемократичния, противопарламентарния начинъ, по който се провъзгласи българската независимостъ.

С. Савовъ: А сте за нея, на-ли?

Д. Драгиевъ: Казахме за тази работа завчера.

С. Рожевъ: Формата нищо не значи.

Прѣдседателтъ: Продължавайте, г. Драгиевъ.

Д. Драгиевъ: Да дойдемъ, г. г. прѣдставители, на другъ единъ въпросъ — на въпроса за промѣненето титлата на Държавния глава. Прѣди всичко, смѣтамъ за умѣстно да заявя отъ тази трибуна, че ние, хората на земледѣлческата организация, не сме нѣкакви антидинастици.

Г. Гроздановъ: Да се запише това въ протоколитѣ.

Д. Драгиевъ: Ние, хората на българската земледѣлческа организация, тачимъ и ще тачимъ всички онѣзи институти, които сж прокламирани въ нашата конституция, докогато тя стои непромѣнена.

Н. Топаловъ: Ама, значи, вие искате измѣненето ѝ?

Д. Драгиевъ: Ние, хората на българската земледѣлческа организация, не търсимъ и не намираме злото тамъ, дѣто нѣкои си го търсятъ и намиратъ; ние не търсимъ и не намираме злото въ нѣкакво си смѣнение на династии, въ нѣкакви си династически въпроси. Не; ние другадѣ търсимъ и намираме това зло; ние търсимъ и намираме злото въ лицата на добръ организирани обществени сили въ тази страна. Ние намираме, че политическитѣ партии въ България, макаръ и да сж осемъ-деветъ, сж отживѣли своето врѣме, негодни сж за ролята, която сж се заели да играятъ и че, прѣди всичко, тѣ сж едно зло.

Д. Митовъ: Всичкитѣ ли партии?

С. Савовъ: Влиза ли въ това число и земледѣлческата организация? (Глъчка)

Прѣдседателтъ: Моля, г-да, тишина.

Д. Драгиевъ: Да, ние намираме, че тѣзи политически партии, тѣзи недѣлгави, негодни обществени сили трѣбва да се замѣнятъ съ нови обществени сили, каквито новото врѣме, каквито новитѣ нужди налагатъ и каквито въ България сж се зародили вече — съ съсловнитѣ политико-обществени сили, каквато е една учителска организация, каквато е една занаятчийска организация, каквато е една работническа организация, каквато е една земледѣлческа организация — организации, които си поставятъ за цѣль да организиратъ тия изостанали назадъ въ всѣко отношение съсловия въ обществото и работейки всѣка въ себе си и чрѣзъ себе си за духовно-просвѣтното, стопанско-економическото и политическото издигане на отдѣлнитѣ съсловия, заедно съ това, ще тигатъ и самата страна въ пътя на всестранното, на пълното развитие.

Д-ръ Л. Дѣяновъ: Кой ще бѣде министъръ-прѣдседателъ, г. Драгиевъ?

В. Георгиевъ: То не е Ваша работа.

Д. Драгиевъ: Ние, прочее, намираме спасението на страната не въ нѣкакви династически въпроси, а въ създаването на здрави обществени сили, и зарадъ туй, доколкото скромнитѣ ни сили позволяватъ, работили сме, работимъ и ще работимъ за създаването на една отъ тия сили, именно на земледѣлческата организация. Ако, обаче, ние намираме, че България не е дозрѣла, за да се присъедини къмъ онзи възгласъ за република, който г. министърътъ на вътрѣшнитѣ работи, г. Такевъ, нѣдва, прѣди нѣколко години, възгласи отъ тая трибуна, това нѣкъ не значи, че ние смѣтаме страната за дотолкозъ зелена, щото въ ХХ-ия вѣкъ, подиръ 5 вѣка отъ нѣвгашната бъл-

гарска държава, да отивате днеска да ѝ правите болшо-монархически операции, да хвацате пейната шиш и да я извивате, да обръщате пейния погледъ в вѣка назадъ и, като издигате едно знаме на независимостта, да го прѣплитате съ нѣкакви си царизми, та като е принудена тази страна да стори поклонъ прѣдъ свой идеалъ на независимостта, да я насилите, да я накарате, ще-не-ще, да стори единъ поклонъ и на нѣкакъвъ си царизъмъ, и на нѣкакво си самодържавничество, каквото България била имала прѣди вѣка. Други сж идеалитѣ на българския народъ слѣдъ тѣзи вѣка!

Да дойда на самия въпросъ, по който искамъ да говоря, на въпроса за титлата на Държавния глава. Чл. 6 отъ българската конституция казва: „Българскиятъ Князь и прѣстолнаслѣдникътъ му носятъ титлата Царско Височество.“ Ето титлата на българския Държавенъ глава; ето титлата, която негово величество българскиятъ народъ, господарътъ на господитѣ въ тази страна, е припозналъ за своя Държавенъ глава. Може ли тази титла да се промѣни? Несъмнено, може. Съ каква титла може да се замѣни? Съ кралъ, царъ, императоръ — съ каквато обичате, съ каквато щете. (Общъ смѣхъ)

В. Георгиевъ: Съ балкански императоръ.

Д. Драгиевъ: Ако щете, може да се замѣни и съ по-друга титла . . . Думата е, че тази титла е промѣняема. По кой начинъ, обаче? Съвсѣмъ не по оня начинъ, по който вие се мъчите да я промѣните. Какъ се промѣня титлата на българския Държавенъ глава? Тя се промѣня по сжщия оня начинъ, по който става промѣната и на другитѣ членове на българската конституция. Какъ се извършва тази промѣна? Ще ми позволите да ви посоча членоветѣ отъ конституцията, които опрѣдѣлятъ начина на измѣненото ѝ, начина на измѣнение титлата на Държавния глава, защото по всичко си личи, че демократическата партия, демократическото правителство като че ли ги е позабравило. (Веселостъ) Чл. чл. 167, 168 и 169 отъ българската конституция опрѣдѣлятъ тоя начинъ. Тѣ гласятъ, че, прѣди всичко, трѣбва да има едно прѣдложение, било отъ страна на правителството, било отъ страна на членоветѣ отъ обикновеното Народно събрание, което да прѣдложи тая промѣна. Това прѣдложение трѣбва да прѣмине прѣзъ три четения, да се гласува, да стане законъ, излѣзълъ отъ рѣката на обикновеното Народно събрание. Заедно съ това обикновеното Народно събрание трѣбва да посочи и пуждата — а тя се посочва съ едно такова прѣдложение — за свикване на великото Народно събрание. Великото Народно събрание е единствениятъ народенъ пълномощникъ, който има право да се занимае съ едно подобно прѣдложение, съ единъ подобенъ законъ, и да го приеме или от-

хвърли. Този е редътъ, г. г. прѣдставители, добръ известенъ вамъ, по който може да стане промѣнение на тоя или оня членъ отъ българската конституция.

Д-ръ Л. Дѣяновъ: Че какъ така — хемъ сме го забравили, хемъ е добръ известенъ?

Н. Поповъ: Това е гражданско учение за четвърто отдѣление.

Д. Драгиевъ: Какъ можеше при сегашния случай и какъ трѣбваше да стане промѣнението титлата на държавния глава?

Прѣседателътъ: Моля, моля! Трети пътъ се връщате на сжщия въпросъ. Никой не Ви прѣчи да говорите, но безъ повторение.

Д. Драгиевъ: Обикновеното Народно събрание, което трѣбваше тукъ да провъзгласи независимостта на страната, сжщеврѣменно трѣбваше да изработи и приеме пужното прѣдложение за измѣнение титлата на Държавния глава. Демократическото правителство, обаче, не си стори този демократически трудъ, (Смѣхъ) тази демократическа ангария — за него обикновени народни събрания не трѣбваха, велики никакъ — а на 22 септемврий, заедно съ провъзгласяване независимостта на страната, промѣни и титлата на Държавния глава. Нашиятъ почетенъ прѣседателъ, г. Славейковъ, се яви кръстникъ. (Голѣмъ смѣхъ) Да, той прѣдложи, отъ името на народното прѣдставителство, да стане промѣната, и г. г. министритѣ, забравяйки чл. чл. 167, 168 и 169 отъ нея, поеха тежката отговорност да сложатъ подписитѣ си подъ всеизвестния манифестъ подъ тая промѣна; приеха тежката отговорност да потѣпчатъ българската конституция въ нѣколко пейни члена.

Ц. Мисловъ: Писани отъ сжщитѣ демократи, а не отъ такива, като тебе.

Д. Драгиевъ: Търпи ли това нѣкакво оправдание, нѣкакво извинение? Казватъ ни: едното, кай, е свързано съ другото; щомъ сме принудени да провъзгласимъ страната за независима, трѣбваше да промѣнимъ и титлата. Е добръ, за провъзгласяване страната за независима, да речемъ, че сте имали картъ-бланшъ отъ вашето обикновено Народно събрание — за него велико Народно събрание не се иска, и вие, разчитайки на ржкоплѣскаанията, съ които ще се посрѣщне този вашъ актъ тукъ, разчитайки на довърието на вашето болшинство, най-послѣ, да се съгласимъ, за минутка, че сте имали правото да направите сами провъзгласяването на независимостта. Велико Народно събрание не се иска за него, конституцията съ него се не търпи. Обаче вие титлата не можехте да промѣните. Както бѣше

казано въ самото начало, въ самитѣ първи редове на тронното слово „провъзгласихме България за независима“, туй бѣше достатъчно. Ама какво става тя, царство ли, империя ли, кралство ли, и каква ще бѣде титлата на Държавния глава, сжщата ли, друга ли, това не биваше вие да мѣсите, нѣмахте право да мѣсите; трѣбваше да се задоволите само съ това: обявяване България за независима. Туй трѣбваше да направите, а пъкъ другото трѣбваше да си дойде по своя редъ. Да, така разбираме ние, че трѣбваше да сторите съгласно повелѣнията на конституцията: да обивите страната за независима, безъ да бутате въпроса за титлата, и когато дойдохте тукъ, да ни занимаете съ едно прѣдложение за туй измѣнение — обикновеното Народно събрание щѣше да обсъди въпроса — може би амбицията на прѣдставителитѣ, нашето тщеславие да бѣдеше по-голъмо отъ вашето — правителственото; може би, намъ щѣше да скимне да провъзгласимъ България за „империя на Балканския полуостровъ“. (Общъ голѣмъ смѣхъ)

Прѣседателтъ : Моля, моля, г-да!

Д. Драгиевъ : Отдѣ така го отсѣкохте вие? Да, „императоръ“ може би да кажемъ!

Ц. Мисловъ : Карай, карай.

Прѣседателтъ : Моля, моля, г-да.

Д. Драгиевъ : Да, вие нѣмахте законното, конституционното право да извършите на своя глава тогазъ тая промѣна.

Съ какво се домогватъ г. г. демократическитѣ министри да оправдаватъ туй посѣгателство, туй потѣпкване на българската конституция? Казватъ: то, кай, дребна работа. Даже четохъ едно антрефиле не отколѣ въ органа на демократическата партия, нѣщо като дописка, отъ Варна бѣше: то, кай, има ли си смисълъ да се вдига такава гюрултия, да се свиква велико Народно събрание само зарадъ двѣ думици: „Княжество“ и „Князь“ да се замѣнятъ съ: „Царство“ и „Царь“? То дребулия — демокрацията съ такива дребни работи занимава ли се? Тя на едро кара. (Смѣхъ) Г-да! Или е дребна работа, или е едра.

Н. Кжневъ : Едно отъ двѣтѣ.

Д. Драгиевъ : Ако туй промѣнение на титлитѣ е дребна работа, тогава защо се занимавате вие съ тия дребулии? Защо тѣзи дребулии не можеха да почакаатъ 3 седмици? Ако ли пъкъ е една едра работа, то не трѣбваше да влагате тази голѣма лъжица въ вашитѣ уста, защото тя не е за тѣхъ.

Н. Топаловъ : Трѣбваше да я оставимъ за васъ.

Д. Драгиевъ : Да, тая лъжица е за устата на великото Народно събрание. Ако я ударимъ тѣй, на дребни и едри работи, азъ не зная, кои ще

намѣримъ едри и кои дребни. Я, моли ви се, вижте чл. 6 колко е реда: да, той е два пълни реда; пъкъ чл. 8 е само единъ редъ: „Лицето на Княза е свещенно и неприкосновено“ — ето една дребулия, споредъ васъ, защото по-малко редове има. Едното има повече думи, а пъкъ другото — по-малко: едното има два реда, а пъкъ другото — единъ редъ и едно черече. Можете ли да измѣните и чл. 8? Или ще хванете — въ името на този членъ и въ името на онзи законъ, който е израстълъ отъ този членъ — за ухото всѣки български гражданинъ, който каже нѣщо противъ княжеската особа и ще го пратите въ затвора. Не, не могатъ тия работи, които сж вложени въ тази конституция, да се дѣлятъ на дребни и едри. Нѣма дребуно тукъ! Не два реда да бѣде, не единъ редъ да бѣде, не една дума да бѣде, но една буква да бѣде, една йота да бѣде, тукъ всичко е едро. Да, защото българската конституция не е едно обикновено книжле; ти е рожба на петибковната борба на българския народъ, и не смѣе никой, съ каквото, име и да се нарицава, въ името на каквито щете цѣли, не смѣе никой да я тѣпче. Доста сж я тѣпали. Вие дойдохте въ името на едни реформи и не трѣбваше да почнете тия реформи съ продължаване тѣпкането на тази нещастница.

Н. Топаловъ : Стига това да е прѣстѣпленieto, г. Драгиевъ.

Д. Драгиевъ : Г-да! Ако има хора въ тази страна, които това противопарламентарно, противоконституционно нѣщо ги дълбоко възмуцава, то е още и затуй, защото тѣзи посѣгателства, днеска дребни, утрѣ могатъ да станатъ едри, защото такива дреболии съ пакостни послѣдици сж се вършили и недавна въ миналото. Ние знаемъ, че покойниятъ Батембергъ не хареса титлата „сиятелство“, и тя се замѣни по единъ мълчаливъ начинъ съ „Височество“, па послѣдваха послѣ и други посѣгателства. Ние знаемъ, че титлата „сиятелство“ по-послѣ се замѣни, безъ да е промѣнена конституцията, съ „Царско Височество“, и когато дойде редъ тази титла да се влага въ конституцията, вмѣсто само титлата „сиятелство“ да си изтегли, изтеглиха си и други по-едри членове отъ конституцията.

Н. Поповъ : „Свѣтлостъ“ бѣше.

Д. Драгиевъ : Ние, които негодуваме отъ всичкото си сърце противъ туй потѣпкване на конституцията, негодуваме не защото имаме лично нѣщо противъ тогозъ или оногозъ, но защото имаме и всичкото подозрѣние, че ако едни демократи вчера си позволиха подобно нѣщо, ще дойдатъ утрѣ, други день други тѣхни братя, които ще стѣпятъ една стъпка по-пататкъ въ пътя на реакцията, въ пътя на царизма, и когато дойдатъ да оформяватъ това ване посѣгателство, ще гледатъ да засегнатъ и други членове

отъ конституцията. Да, ние подозираме една замисълъ противъ народнитѣ правдини чрѣзъ туй ваше посѣгателство. Може би вие ще се сѣпнете, дотамъ още днесъ нѣма да отидете, но когато отваряте вратата, когато минавате прага, тия, които утрѣ ще дойдатъ подиръ васъ, може да отидатъ и до огнището.

Много бързи се показахте вие въ случая — много бързи; дотолкозъ бързи, че не чакахте даже свикването на обикновеното Народно събрание, ами г. министърътъ на правосъдието, доколкото свѣдѣнията ми се простиратъ, издаде вече и окръжно до сѣдилищата въ България: — работата я смѣта за свършена вече — „Царско Височество“ става „Величество“; издавайте присѣди, г. г. сѣдии, въ името на Негово Величество. Не зная да-ли г. министърътъ на външнитѣ работи е разпратилъ подобно окръжно или не, но свещеницитѣ изъ България пѣятъ словословия гѣмъ Бога, въ които старата и законната тигла е замѣнена съ новата и противоконституционната! Много бързате вие! И въ тая бързотия, кой знае, повтарямъ да кажа, утрѣ да не излѣзатъ други по-бързи отъ васъ, които и други такива конституционни дребули да окачатъ на гвоздеа.

Прочее, съ акта отъ 22 септемврий, съ промѣненіето титлата на Държавния глава не по начинъ, който конституцията прѣдвизжда, ние намираме, че демократическото правителство е извършило едно покушение, едно дръзко посѣгателство, едно неоскачествимо потѣпкване на българската конституция, и азъ съжалявамъ, дълбоко съжалявамъ, че въ този сериозенъ часъ, вмѣсто моята скромна милостъ на тази трибуна не стои почтениятъ министъръ на вътрѣшнитѣ работи г. Такевъ! Този атентатъ противъ българската конституция, извършенъ отъ демократическото правителство е достоенъ за бича на неговото мощно слово. О власт! (Смѣхъ) Защо кърпата, съ която прѣврзвахъ очитѣ на ония, които вземашъ въ обаятията си, е тѣй непроницаема? О сѣдбо! (Смѣхъ) Защо тѣй бързо, тѣй безжалостно, тѣй жестоко-срдно, тѣй безвъзвратно повали народния трибунъ г. Такева въ подножието на царизма? Защо го не запази за този моментъ той да излѣзе днесъ съ своето бичуеще слово, да излѣзе съ своето мълние-носно слово? Той бѣше кадѣренъ за тази работа. (Ржкоплѣскане отъ малцинството) Да жигоса демократическото правителство съ онзи бичъ, съ който заслужва то да бѣде жигосано. Тоя г. Такевъ, който нѣвга се вираше въ шарилкитѣ на знамето, което се вѣе надъ българския дворець, напѣваше си очитѣ да види да-ли неговата боя не е въ нѣщо несъобразна съ боята на българския прѣпорець; тоя г. Такевъ, който нѣвга въ своята строга бдителностъ надъ българското народовластие, надзърваше и въ княжескитѣ конюшни, слѣдѣше треноветѣ и дирѣше кои сѣ специални и кои не и бичуваше българския царизъмъ отъ тази трибуна — той трѣбваше да не бѣде поваленъ днеска

— да бѣде служителъ на болѣромонархизма. Той бѣше достоенъ въ този часъ отъ тази трибуна да прикове на позорния стѣлбъ кабинета, който извърши това грозно посѣгателство. Азъ съжалявамъ, че нѣмамъ неговитѣ дарби да извърша сега тукъ ролята, която той би извършилъ; азъ съжалявамъ, че царвудитѣ, които той скъса въ името на народовластие, тѣй бърже ги качи на царския таванъ. (Голѣмъ смѣхъ) Но трѣбва още едно съжаление да изкажа.

Прѣдседателътъ: Моля, моля! Говорете по отговора на тронната рѣчь; съжаленията оставете.

Д. Драгиевъ: Съ двѣ думици, г. прѣдседателю, трѣбва да изкажа съжаление и задѣто почтениятъ министъръ-прѣдседателъ г. Малиновъ нада-ли ще има възможността при единъ бѣдѣщъ държавенъ сѣдъ да изиграе онази славна роль, която той игра неотдавна: да бѣде обвинителъ за потѣпкването на българската конституция. Може би ще се намѣрятъ други хора, може би хората отъ онзи лагеръ, които сѣ тогазъ осѣждани косвено чрѣзъ него сѣдъ, да изпълнятъ тази роль и спрѣмо настоящия демократически кабинетъ, и частно спрѣмо г. Малинова, тогавашния държавенъ обвинителъ... Да заключа приказката си. (Смѣхъ)

Н. Топаловъ: По-добрѣ баснята, баснята!

Д. Драгиевъ: Ако провъзгласяването независимостта на страната може да се смѣта за оформено чрѣзъ макаръ и много закѣснѣлото прочитане на манифеста въ тази свещена ограда, нека бѣде извѣстно, че въпросътъ за титлата на Държавния глава е въпросъ откритъ. Всички ония, които употребяватъ тази тигла, безъ да бѣде тя по надлежния редъ измѣнена, сѣ тѣпкачи на конституцията, клетвопрѣстѣпници, особено вие, народнитѣ прѣдставители.

Д-ръ И. Дрѣнковъ: Нѣма затворъ, нѣма.

Д. Драгиевъ: Г. Дрѣнковъ! Вие се страхувате отъ българскитѣ тъмници. Азъ мисля, че има нѣщо по-страшно отъ тѣхъ — общественото мѣние въ България, общественото мѣние задъ България; има нѣщо по-страшно — българската история, потомството, интереситѣ на страната.

Д-ръ И. Дрѣнковъ: Да, историята.

Д. Драгиевъ: То е по-страшно отъ българскитѣ тъмници, за които ми загатвахте.

Какво трѣбва да се прави? Длъжностъ е на онѣзи хора, които стоятъ на тѣзи прѣдставителски столове и искатъ да подписватъ едно тронно слово, на което самитѣ негови първи редове сѣ несъгласни съ конституцията, или пъкъ г. г. министритѣ, стоящи на червената маса, още въ тази сесия да ни поднесатъ едно законодателно прѣдложение, за да се занимаемъ ние, а чрѣзъ насъ по-нататѣкъ и

българският народ по въпроса за промѣняване титлата на Държавния глава. Да, належаща нужда е свикването въ едно непродължително време на едно велико Народно събрание, което да се занимае съ промѣняване титлата на Държавния глава.

Ц. Мисловъ: Вие казахте, че вече е късно, г. Драгиевъ, а сега казвате, че има време. Оскъждате работитѣ на едно правителство безъ да прѣдвидите края.

Прѣдседателтъ: Моля Ви, г. Мисловъ, оставете го.

Д. Драгиевъ: Може би ще ми се каже, че връмената не способствуватъ за това. Това трѣбваше да го знаете по-рано и да се задоволите само съ прогласяване страната за независима, като отложите за по-тихо и благоприятно време промѣняването на титлата.

Въ заключението на думата си, г. г. прѣдставители, азъ трѣбва да кажа слѣдното. Ние порицаваме, по причини, които изложихъ завчера и днесъ отъ тази трибуна, търновския прѣвратъ. Извоюването на българската независимостъ, споредъ нашето скромно разбиране, трѣбваше да стане по начинъ, който да не сѣзва, да не уврежда по-нататъшното правилно развитие на страната. България, подобно на една майка, можеше да роди своята мила рожба — своята независимостъ, по единъ естественъ начинъ, а не съ такава една операция, не съ такива едни ржждиви кленци, които, като отиватъ, да поврѣдятъ рожбата, която се извлича изъ нейната утроба, да я направятъ уродъ, отъ който и самата майка ще има да се срами и черви и заедно съ това да внасятъ болѣзнения смъртоносенъ бацилъ въ утробата на родилката, да изложатъ живота на самата майка въ опасностъ и да я тикнатъ съ това къмъ бърза погибель.

Толкова относително прѣврата.

Относително желѣзницитѣ, когато прѣдставите договора, който има да сключите по откупването на тѣхната експлоатация отъ компанията, ще имаме случай да кажемъ думата си. Засега ще кажемъ само едно нѣщо. Ние смѣтаме, че линията отъ Нова-Загора до Чирпанъ, строена отъ българската уазна, е българска. Ако правителството е взело вече и ако може да притежава да не връща нѣщо, прѣди всичко тази е линията, която не трѣбва да върнемъ, защото си е наша, защото е строена съ български пари. Онзи договоръ, който почетнитѣ либерали нѣкога сключиха — до 25 години да не смѣемъ да правимъ нѣкаква си паралелна линия — този договоръ е отдавна нарушенъ отъ противната страна, той не е въ сила по това, и по никой начинъ не може да свързва налитѣ ржци.

Колкото се отнася до компанската линия, ние смѣтаме, че българското правителство нѣма правствено право . . .

Н. Топаловъ: А юридическо има ли?

Д. Драгиевъ: . . . па и юридическо да даде за тая линия една цѣна по-горна, отколкото е дадена въ нѣвгашното народняшко време, една цѣна, която демократическата партия атакува заедно съ останалия български народъ и провали тогавашния договоръ. На всѣки случай, ние смѣтаме, че българското правителство ще стори добръ, ако при воденето прѣговоритѣ съ компанията не даде нито стотинка повече, отколкото би коствувала самата линия. Инакъ, по-добръ е да върнемъ тая линия и да си построимъ паралелната.

Днешното положение, г. г. прѣдставители, е доста забъркано, доста кашкаво. Демократическото правителство, което стана причина за създаването на това положение, има всичката възможностъ да види, да-ли самъ ще може да изстуди кашката, която завари, и ако види, че за това му сж потрѣбни помощници, ние му прѣпоръчваме да ги намѣри между редовитѣ на другитѣ политически партии. Сега поне голѣма разлика между тѣхъ и васъ нѣма. Вие можете прѣснокойно да почнете осъществяването сласителната за васъ, па не връдна и за насъ и за България рецента на почтения г. Даневъ, именно: едно близко споразумѣние на политическитѣ партии. А това виждате, че ще става вече. То нѣма да стане тѣй охотно, но има нѣкой, който ще го наложи, и това сж новитѣ организации. Почтениятъ г. Такевъ, когато ходѣше прѣди 25 май изъ България, говорѣше за 12 партии въ България; насъ кръщаваше 13-та — едно число фатално, едно число заплашително. Е добръ, свѣдѣнията отъ общинскитѣ избори ще сж убѣдили вече и г. министра на вътрѣшнитѣ работи, че това 13 изъ много села на България вече изхвърна и се обърна на 2: земеделѣческа организация и сгруппирани ведно политически партии. Еднакво реакционни сте всички, разбра се! Либерализмъ, демократизмъ, прогресивизмъ и не знамъ още какво си — всички тѣзи етикети паднаха.

Г. Гроздановъ: Кажете и за народняцитѣ.

Д. Драгиевъ: Послѣденъ падна нашиятъ стикетъ. Всички сте реакционни партии. Всички сте по съставъ, по копнежъ и стремежъ реакцията въ България. Защото, ако тая реакция не сте вие, ктеритѣ, кой е тогава?

Н. Топаловъ: Сигурно вие.

Д. Драгиевъ: Вие сте реакцията, г-да. Вашитѣ дѣла отъ 30 години насамъ го достатъчно доказаха. Вие дойдохте ужъ въ името не на нѣкакви си реакционни сдѣлки; вие дойдохте въ името на нѣкакви си демократически реформи. Прѣвъ извъредната сесия тѣзи демократически реформи не ги видѣхме. Сега цѣхте да примирявате противорѣчието на интереситѣ. Види се, че примирявате нѣкакво противорѣчие на интереси, но въ всѣки случай то не е примиряване на противорѣчивитѣ интереси между съсловията въ тази страна. Съ-

словия онеправдани има въ тази страна, съсловия останали на назад въ духовно-просвѣтително, въ економическо и политическо отношение, чийто гласъ „реформи!“ не смѣтайте, че е заглушенъ. Никакви тържествени царски посрѣщания, които устройвате, нѣма да го заглушатъ: тѣ сж мимолѣтна работа; тѣ могатъ да заблудятъ, да замаятъ, да залисатъ, окото врѣменно. Да, врѣменно.

За своето спасение, за своето правилно развитие, тази страна се нуждае отъ демократични реформи. Вашъ дългъ е сега — на правителството и на Камарата — като гледате да уредите забърканото положение, съобразно добръ разбранитѣ интeреси на страната, да гледате да дадете нѣщо и по отношение на онази платформа, въ името на която на 25 май т. г. организиранъ и неорганизиранъ народъ ви даде подкрѣпата си. Ще сторите ли това? Българскиятъ народъ, сумата хора въ тази страна, организирани и неорганизирани, очакватъ отъ васъ реформи; искаме ги и ние тукъ и настояваме на тѣхъ. Дайте да се разберемъ, дайте да видимъ за послѣденъ пътъ, за послѣдно изпитание, какво демократично е останало у васъ; дайте за послѣденъ пътъ да изпитае вашата кадърность, да изпитае до колко сте годни за тѣзи реформи. Ние не искаме да почнете и свършите всичко изведнажъ, въ една сесия, въ една година, нито въ петъ, нито въ десетъ, защото България, докато съществува, сѣ ще се нуждае отъ едни или други прѣобразованія и сѣ ще иска да върви напредъ и напредъ; никога не ще иска да каже: „не ща повече да вървя“. Ние не искаме отъ васъ много, защото знаемъ, че не сте кадърни да го дадете; ние искаме поне малко, дайте ни го и ние ще ви дадемъ нашата подкрѣпка и да я искате, и да я не искате. Излѣзте съ едни демократични народополезни мѣроприятия, било въ стопанско-економическата областъ, било въ политическата — по който щете клонъ въ държавното управление — излѣзте съ нѣщо реформаторско, и ние ще ви дадемъ нашата подкрѣпка; не да я искате, ами и да ни пхдите отъ тукъ, ние пакъ ще вдигаме ръка за всѣко добро ваше мѣроприятие. Да, ние това желяемъ. Обаче, вие дойдохте да убиете и онази искрица отъ надежда, която се е потайвала нѣкъдѣ въ тази или онази гънчица на тази или онази душа. Да. И ние ще видимъ, да-ли отсега нататкъ ще тръгнете въ пътя на демократическитѣ реформи, или ще тръгнете изъ онзи пътъ, противодемократиченъ и противонародовластнически, изъ който вие тръгнахте на 22 септемврий, като потыкахте сума членове отъ българската конституция. Ще направите ли това въ тази сесия или не — то е ваша работа. Викътъ за реформи въ тази страна нѣма да се заглуши съ нищо, съ никакви изкуствени блѣсъци. Да, нѣма да се заглуши. Той ще се разнесе по-високо, защото въ тази страна, за наше и ваше щастие и за щастие на България, съ компрометирането, съ разнебитването на политическитѣ партии, има вече зародени,

макаръ и нестигнали въ свършенство, но пакъ колко-годѣ оздравени вече обществени сили. Да има обществени сили: политическитѣ партии иматъ свои синове въ България; тия имъ синове сж новитѣ съсловни организации въ България; тѣ сж истинскитѣ демократични организации. Една учителска организация, една наемно-работнишка, една занаятчийска, единъ земеделчески съюзъ — ето организациитѣ въ България, ето новитѣ обществени сили, които врѣмето създава, които врѣмето крѣпи и които ничия дѣсница не е въ положение да разруши. Тѣзи демократични, истинско демократични организации, иматъ написано на своето знаме истинското българско народовластие, иматъ написанъ истинския български напредъкъ. Тѣ нѣма да се спратъ въ пътя, въ който сж тръгнали, защото този пътъ на духовенъ, на стопанско-економически и политически подеъмъ не е пакостенъ за тѣхъ, не е пакостенъ за България, а е полезенъ и необходимъ.

На васъ остава да прѣцѣните обстоятелствата и да видите, г. г. демократи, да-ли вие ще се хванете подъ ручка съ онѣзи, които вие смѣтахте за реакционери и които ви казватъ сега сѣ по-дръзко: „Ха, дайте ни подъ сѣдъ, де!“ Да, ще видимъ да-ли вие ще се опитате да изпълните колко-годѣ отъ реформитѣ. На всѣки случай, правите вие каквото правите, България нѣма да пропадне съ вашето политическо фалиране. Защото, по нашето дълбоко убѣждение, асж вие бѣхте фалшива демокрация, защото вие бѣхте реакционери, защото вие не сте и не можете да бѣдете демокрацията: демокрацията въ България сж именно онѣзи нови обществено-съсловни сили, за които споменахъ. Не се плашете отъ тѣхъ: тѣ не носятъ разрушението на България; тѣ сж чадата, наследниците на политическитѣ партии — законна рожба на новото врѣме; тѣ сж новитѣ зидари за истинското величие на България. (Ржкоплѣскане отъ земеделческата група)

Прѣдседателтъ: Г-нъ Хаджиевъ има думата.

Отъ малцинството: Отдихъ, отдихъ!

Отъ мнозинството: Нѣма нужда.

Прѣдседателтъ: Давамъ петъ минути отдихъ.

(Слѣдъ отдихъ)

Прѣдседателтъ: (Звъни) Засѣданието се продължава.

Г-нъ Хаджиевъ има думата.

И. Хаджиевъ: (Отъ трибуната. Чете) „Прѣдъ отварянето на Събранието вситѣ му членове у едно врѣме, споредъ обредитѣ на вѣрата си, даватъ тая клетва: „Кѣлна се во име единого Бога да пазя и да браня конституцията и, при извършването на длѣжноститѣ си въ това Събрание, да имамъ едничко прѣдъ очи общото благо на народа

и на Княза, колкото ми стига разумътъ и съвѣстѣта. Богъ да ми е на помощъ. Аминъ“.

Г. г. народни прѣдставители! Счетохъ за потребно да прочета чл. 131 отъ конституцията и клетвата, първо, за да отговоря на мнззина отъ приятелитѣ, които ме питаха и питатъ: „каго какъвъ ще говоришь въ Народното събрание“; второто нѣщо: за да напомня или, по-добрѣ, за да подчертая каква голѣма отговорностъ вземаме ние, когато излизаме тукъ, вдигаме си ржката нагорѣ и изказваме тържествено тая клетва. Мнззина — да не кажа почти всички — считатъ това за една формалностъ, за една обрядностъ. И наистина, клетвата у насъ се е обърнала на нѣщо по-евтино и отъ турски шербетъ: всѣки може да пие колкото иска. Който дава клетва и смѣта, че даването на клетвата е просто обредно нѣщо, казва: „въ кого давамъ клетвата? — въ нѣкакво невѣдимо същество; та какво отъ туй? — туй е единъ простъ обредъ.“

Г. г. народни прѣдставители! Моето мнѣние и убѣждение е, че когато давате тази клетва, ние можете да смѣтате това като единъ простъ обредъ, но азъ смѣтамъ, че всѣки, който вдига ржка, съ това той дава обѣщание не прѣдъ нѣкакво невѣдимо същество, но той дава тържествено обѣщание, че въ тая свещена ограда ще положи всички свои грижи и старания, ще казва винаги истината, ще се ръководи винаги само отъ едно начало: благо, общото народно благо. И само отъ това. За съжаление, това мнѣние малко се забѣлѣзва да се изпълнява. Мнозинството отъ 30 години насамъ е показало, че дѣйствително не дава никакво значение на тия думи отъ нашата конституция, че тукъ може да се говори, че тукъ може да се ибришиствува, че тукъ може да се поизвъртѣва малко нѣщо истината — това било политива, това било дипломатия, а ние сме хора на партии, ние трѣбва да политиканствуваме, ние трѣбва да дипломатствуваме, ние трѣбва да извъртимъ нѣкъдѣ истината, ние трѣбва нѣкъдѣ да прѣсечимъ тая истина; нищо не значи това; въ политиката казватъ, че се допусчатъ такива работи. Онзи, който е далъ тържествено обѣщание, че ще прави и ще говори тукъ всичко, само което е за благо на народно, азъ мисля, че не може да се оправдае по този начинъ. А, както ви казахъ, ние даже сме видѣли хора, водители на партии тукъ, които заобикалятъ тази истина, не толкова въ интереса на този народъ, само за благо негово, но повече ми се вижда за интереса на партията, за интереса, може би, на партийни членове и т. н. Това бѣхъ длъженъ, както ви казахъ, да кажа, за да подчертая още единъ лишенъ пътъ, като какво азъ ще говоря тукъ и като какъвъ трѣбва да ме смѣтатъ онѣзи, които ще ме слушатъ.

Сега на прѣдмета, г. г. народни прѣдставители! Прѣдъ насъ е единъ най-важенъ актъ за обсъждане — отговорътъ на тронното слово. Отговорътъ на тронното слово, споредъ мене, е

единъ най-важенъ актъ. За дебатитѣ по него има двѣ мнѣния: едни казватъ, че нѣма нужда отъ тѣхъ; други казватъ, че има. Азъ съмъ на мнѣнието на послѣднитѣ. Доколкото си спомнямъ, и г. министърътъ на вътрѣшнитѣ работи бѣше нѣкогаши на това мнѣние. Азъ казвамъ, че съмъ на това мнѣние затуй, защото мисля, че тукъ е най-сгодниятъ моментъ, първо, за да обсъдимъ всички дѣйствия на правителството, всички ония събития, които сж станали отъ закриването на миналата сесия до откриването на сегашната; да изкажемъ своето мнѣние, да прѣцѣнимъ подобающе всички тѣзи събития и всички тѣзи дѣйствия на правителството, и второто нѣщо, да изкажемъ, споредъ своето гледище, споредъ своитѣ партийни убѣждения, какъ бихме мислили ние да бѣдатъ или какъ би трѣбвало да бѣдатъ тѣзи работи извършени. Затуй казвамъ, че азъ съмъ за дебатитѣ, съ едно само условие, че когато нѣкой отъ тая страна се качи тукъ, на това мѣсто, по отговора на тронното слово, не трѣбва съ всичко да се мъчи да измива дѣйствията на правителството, да изтрива погрѣшкитѣ му и да го прѣдстави въ неговия най-красивъ образъ; и обратно, когато се качатъ нѣкой отъ тая страна на тая трибуна, да се мъчатъ, напротивъ, на всѣка цѣна, да кажатъ всичко лошо, да кажатъ всичко грозно, за да очернятъ и опетнятъ правителството и да се мъчатъ да го спънатъ, да се мъчатъ да го притиснатъ до стѣната. Ако излизаме на тази трибуна при тѣзи условия естествено и логично е, че дебатитѣ по отговора на тронното слово нѣматъ значение; но когато ние ставаме и както тържествено сме взели ангажиментъ, че ще кажемъ всичко за ползата, за добротата на народа, за общенародното благо, доколкото можемъ безпристрастно, тогава тия дебати сж не само полезни, но тѣ сж отъ голѣмъ интересъ и значение за страната и за полза на народа.

Въ сегашното тронно слово, г. г. народни прѣдставители, както и въ миналото, има една доста голѣма празнота. Споредъ тронното слово, като че сегашното правителство се е намѣрило или е почнало да дѣйствува само отъ 22 септемврий. Актътъ на 22 септемврий е погълналъ цѣлото тронно слово. Какво е ставало дотогава, какви акции и събития сж се извършили въ страната — нищо се не споменава. Не знамъ, да-ли тази празнота, или това опущение е цѣлно или не, или пъкъ нарочно се туря 22 септемврий изцѣло, като диверсия, както нѣкои искаха да кажатъ, за да може правителството да отвлѣче вниманието на обществото, да отвлѣче вниманието на Камарата да не се върне да прѣгледа онова, което е извършило то отъ закриването на миналата сесия досега — да-ли, казвамъ, е съ такава цѣль или не, не знамъ но азъ смѣтамъ, че, макаръ туй и да не е споменато въ тронното слово, ние можемъ, и нищо не ни прѣчи, да направимъ единъ кратъкъ обзоръ, да направимъ единъ прѣгледъ на всички онѣзи дѣяния и на всички онѣзи събития, които сж се извършили отъ закриването

на миналата сесия до днеска, да ги прѣцѣнимъ, да ги разкритикуваме и да имъ дадемъ подобающето: ако сж за похвала — да ги поставимъ въ активъ на правителството; ако не — въ неговъ пасивъ. Така схващамъ азъ своята работа и тѣй мисля да постѣпя въ своята критика по отговора на тронното слово. Това е още повече необходимо затуй, защото сегашното правителство, което нарича себе си демократическо, както знаете, дойде на това мѣсто съ редъ обѣщания, съ една декларация, съ една платформа прѣдъ избирателитѣ и ние сме длъжни да държимъ смѣтка за онова, което е извършено, и да можемъ отъ това да сждимъ за онова, което то мисли да извърши и занарѣдъ. Ако бѣше само актътъ на 22 септемврий, и да се спремъ само на него, тогава ние бихме изоставили всички ония станали работи отъ закриването на послѣдната сесия доднесъ и никаква прѣцѣнка не можемъ да имъ дадемъ; слѣдователно, не можемъ да сждимъ и за онова, което правителството мисли да прави въ бѣдъщце. Ето защо азъ мисля да прослѣдя всичко.

Вие знаете, че станаха редъ избори; даже тази година се нарече изборна година. Никой отъ първитѣ оратори не рачи да каже нищо за тия избори; не се спомена, да-ли се спазиха всички законни постановления, или, по-добрѣ, да-ли правителството изпълни обѣщанията си, които бѣше дало въ платформата и декларацията за реда, за типината, за мира въ страната и какъ постъпи то, когато за това е ставало случай. Азъ ще почна най-напрѣдъ какъ станаха изборитѣ за окръжни съвѣтници. Отъ тѣхъ ще почна, защото тѣ сж поредъ и една отъ по-важнитѣ акции на правителството. Кой спечели тия избори? Кой спомогна за да спечели едната или другата страна? Какви прѣчки имаше? Какви удобства имаше? Какво участие взе правителството въ тѣхъ? Ето въпроситѣ, на които трѣбва да се отговори. Изборитѣ за окръжни съвѣтници, безспорно е, станаха тѣй, както сж ставали досега. Тѣхъ спечели правителството — съ малки изключения. На врѣмето си отъ страна на опозицията и отъ страна на правителството, въ тѣхнитѣ органи се каза много по тѣхъ. Правителството искаше да се похвали: „Ето народътъ е съ менъ. Вие, които крѣкахте, които вдигахте гюрултия въ извънредната сесия, че ние сме се подхлѣзнали, заповѣдайте да видите факта: народътъ има пълно довѣрие въ насъ, даде намъ довѣрието си и прати наши окръжни съвѣтници. Това е единъ фактъ.“ Опозицията каза друго: „Да, каже, спечелихте, защото народътъ, като видѣ, че вие не останахте вѣрни на обѣщанията, които дадохте — това се видѣ въ извънредната сесия — остана апатиченъ, не иска нищо да знае. Каза: и тая работа ще върви, както досега, и не взе участие — дезинтересира се“, каже. Кой е правъ? — Правителството ли, че народътъ му даде напълно довѣрието си, или опозицията, която казва, че народътъ, като видѣ, че и сегашното правителство,

при толковато обѣщания, върви по стария отпаканъ пакъ, се отказва отъ всѣкакви избори и остави правителството да прави каквото иска? Споредъ менъ, и едното, и другото мнѣние трѣпятъ малка корекция.

Датата или денътъ, врѣмето, когато станаха окръжнитѣ избори, г. г. народни прѣдставители, бѣше едно отъ работнитѣ врѣмена: тогава, когато земледѣлецътъ бѣше най-много занятъ съ работа; тогава, когато земледѣлецътъ не можеше да напусне своя харманъ да отиде на изборъ. Азъ лично видѣхъ на много мѣста, въ много села, че първитѣ агитатори, хора, които най-много сж ходили на избори, не отидоха на тия избори. Кой знае какъ се бѣше случило, около една недѣля никакъ въ вѣтъръ, на армаята имаше по 4—5 върха. Когато дойде сжбота вечеръ и недѣля за изборитѣ, единъ вѣтъръ, като че нарочно се взе, като очорумъ...

М. Златановъ: И вѣтърътъ отвѣя вашитѣ глагове. (Смѣхъ)

И. Хаджиевъ: Хората не отидоха на изборитѣ и изборитѣ трѣбваше да ги направятъ само онѣзи села, къдѣто бѣха секциитѣ. Правителството излѣзе и каза: „Всичко стана мирно и тихо. Изборитѣ, каже, ги спечелихме.“

Р. Маджаровъ: Благодарение на вѣтѣра.

И. Хаджиевъ: Да, благодарение на вѣтѣра, благодарение на работното врѣме, хората не отидоха на изборитѣ и правителството спечели. Това е вѣрно. Фактътъ си е фактъ. Не е вѣрно твърдението на опозицията, че народътъ се дезинтересиралъ, защото останахъ апатиченъ, като видѣхъ, че правителството не изпълнило своя дългъ и своитѣ обѣщания. Това изобличава самата опозиция. Ти, почитаемо опозицио, трѣбва да излѣзешъ прѣдъ народа и да кажешъ: „Ето ви правителство което ви даде толкова обѣщания и нищо не направи. Затуй именно идете всички, като единъ човекъ, на изборитѣ и турете първия кракъ, първата съпка на туй правителство. Туй трѣбваше да направи опозицията.“

Нѣкой отъ мнозинството: Ами вѣтърътъ?

И. Хаджиевъ: Друго едно нищо, което помогна, за да спечели правителството въ дадения случай изборитѣ, това бѣше, че интеллигенцията отдавна се е разочаровала отъ това учрѣждение, че това учрѣждение — окръжниятъ съвѣтъ, а особено неговото постоянно присѣствие — окръжната постоянна комисия, отъ 30 години насамъ абсолютно нищо не е дала за въ полза на страната. То е било чисто и просто едно партизанско учрѣждение, къдѣто сж се коренили или, по-добрѣ, къдѣто сж се култивирали най-низкопробни партизанщини. Така върви и днесъ. Отъ 30 години насамъ вие ще видите, че всички ония кметове и секретарь-бирници, които

сж отъ „нашитъ“, нѣматъ смѣтка неправа, нѣматъ отчетъ неправъ — всичко е право; нѣма никога кметъ „нашъ“ да излѣзе виноватъ. Обратно, колкото има „ненаши“, въ отчетитѣ имъ сѣ ще се намѣри по нѣщо криво. Друго нѣщо, това е учрѣждение въ което се пращатъ да отидатъ некадърнитѣ за друга работа партизани, за да се понахранятъ, да си поправятъ положението. Ето защо интеллигентията не можеше, не се чувствуваше права да излѣзе и да покани народа на избори.

Селско-общинскитѣ избори идатъ слѣдъ това. Селско-общинскитѣ избори станаха така, както сж ставали досега. Менѣ ми направи лошо впечатление това, дѣто и опозицията и правителството, се мъчеха да използватъ резултатъ за своята партия.

С. Савовъ: Тогазъ вѣтъръ нѣмаше ли?

Прѣседателтъ: Г. Савовъ, моля.

И. Хаджиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Ние трѣбва да погледнемъ на работата тѣй, както си е; ние трѣбва да погледнемъ на нѣщата въ истинската имъ форма. Въ селата има партии даскалски, има партии писарски, партии на нѣкои кандидати за кметове, има партии на нѣкои други думбази кръчмари; нѣма ни демократическа партия, ни либерална партия, ни народничка партия — нѣма въ тая смисълъ никаква партия. Единъ иска да стане кметъ; гледа да привлѣче нѣколко отъ интеллигентитѣ, да спечели избора. Други иска да стане учител; има ли двама трима учители кандидати, ще видите, че има учителска партия. Нѣкъдѣ ще видите, че нѣкой иска да стане секретарь-бирникъ; има двама-трима кандидати; и единиятъ и другиятъ гледа да привлѣче хората на своята страна, да спечели изборитѣ. Бакалитѣ пъкъ сж най-голѣмитѣ фактори въ тая работа. Къдѣто е кметътъ, тамъ ще бждатъ и комшиитѣ, тамъ ще дойде и началника, тамъ ще дойде и стражаря, тамъ ще има повече калабалкъ и алъши-верипш. Да седнемъ да говоримъ, че ние сме спечелили изборитѣ, това не е вѣрно. Ние нѣмаме въ селата партии въ такова форма или въ такава смисълъ, за каквато можемъ да говоримъ. Селскитѣ избори или изборитѣ за селско-общинскитѣ свѣти си ги спечелиха селитѣ. За никакви демократи, никакви цанковисти, никакви стамболовисти, никакви други „исти“ не можемъ каза, че сж ги спечелили. Да, туй е самата истина. Ако има нѣкакви партии въ селата, чистата подкладка на тия партии е кой да заграби повече мера, кой да разоре повече и кой да пусне свободно своитѣ добитѣци въ нивитѣ или въ пасбищата. Тамъ е всичко. Не бива да си правимъ илюзии. Ако искаме да говоримъ за партии, нека поканимъ нашитѣ съзнателни партизани да подѣйствуватъ тѣй, както много интеллигентни сж се заели да събуждатъ народа да го съзнаватъ и организируютъ — тогава само ще можемъ съ право да говоримъ за партии въ селата.

За градскитѣ избори. Тукъ вече въпросътъ е другъ. Относително градскитѣ избори, г-да, ще ви кажа, че дѣйствително, тукъ можемъ да говоримъ вече за нѣкакви партии. Безспорно е, че гражданитѣ сж умствено по повдигнати. Тукъ можемъ да говоримъ вече и за политически организации. Демократическата партия въ тѣзи избори не може да се похвали съ успѣхъ, защото тукъ, тя иде първия люшникъ. А това бѣше най-доброто доказателство, че съзнателнитѣ граждани или ония, които вече разбиратъ, що е това партия, що е това платформа, що е това декларация, дадена отъ една партия и едно правителство, казаха на демократическото правителство, като на много мѣста избраха хора отъ други партии въ общинскитѣ градски свѣти, че „ти ни излѣга“, или „и ти трѣгна по отпъкания пътъ, а не по ови, по който ни обѣща, че ще вървишъ“; затова и на врѣмето си, както опозицията, така сж и правителството, се най-много караха въ своитѣ органи, кой е спечелилъ въ градскитѣ избори повече свѣтници, или пъкъ цѣли свѣти. Това е на кратко за изборитѣ, които станаха.

Сега, относително реда, типината и законността. Г. г. народни прѣдставители! Събитията отъ 22 септемврий погълнаха цѣлото внимание и заличаха почти всичко онова, което дотогава бѣше направило правителството. Нашитѣ органи, както партийни, така и всѣкидневни, се занимаваха и занимаватъ обществото изключително съ този актъ. Но ние можемъ да се взремъ и въ онова, което отъ закриването на оная сесия досега правителството въ нѣкои мѣста допусна или, ако то не допусна, не взе о врѣме мѣрки да изпълни изискванията на закона, както и да не допусне нѣкои незаконни работи. Азъ нѣма да взимамъ тукъ редъ вѣстници, както мнозина обичатъ да си служатъ съ това, а най-много г. министърътъ на вътрѣшнитѣ работи, и всичкитѣ телеграми, които сж дадени, да четемъ едно по едно още разни оплаквания отъ разни градове, защото мисля, че не е много на мѣсто туй, когато има работи очебиющи, работи явни, които никой не може да ги оспори. Вие помните, на врѣмето си се отбѣлѣза за интернирането на двама руски матроси отъ „Потемкинъ“. Ако това бѣше направило нѣкое друго правителство, безспорно е, че г. министърътъ на вътрѣшнитѣ работи, съ редъ телеграми и съ редъ статии въ вѣстници, щѣше най-много да ни занимава тукъ по този въпросъ. Азъ само ще кажа това, че, споредъ нашата конституция, всѣки, който стъпи на българска земя да търси свобода, да търси подслонъ, ние не сме длъжни — нито въ това ни задължаватъ и международнитѣ отношения и договори — да взимаме хората и да ги прѣдаваме тамъ, къдѣто тѣ ще бждатъ изложени на неприятности, дѣто ще бждатъ изтезавани, измъчвани; не сме ние прави да вземемъ единъ робъ, който е дошълъ да търси тукъ свобода, и да го дадемъ отново въ робство. Тѣзи нѣща може да сж дребни факти, но тѣ сж факти, които ние не можемъ да минемъ мълкомъ.

Оплаквания за нарушение реда, за партизанщина въ градове и села има много — може би ще се намъри нѣкой, който ще ги чете отъ тази трибуна въ вѣстниците; азъ само ще обърна внимание на едно нѣщо, на едно по-важно оплакване, което на нѣколко пѣти се дава отъ Шуменъ. Споредъ както разправятъ отъ Шуменъ, г. г. народни прѣдставители, една шайка е върлувала цѣла недѣля ли, цѣлъ мѣсець ли, даже е отивала съ сопи и въ къщата на покойния народенъ прѣдставителъ, когато той е билъ на издѣхване, и съ викове и гюрултии да го безпокои. Сега може да кажете, че това не става съ съгласието на централното правителство. Съгласенъ съмъ и азъ. Безспорно е, че никога едно правителство не бива и нѣма да позволи такива работи и азъ не обвинявамъ него, като показвамъ виновника. Ако питате мене, азъ повече вина въ тази работа г. Краева. Г. Краевъ, който напусна нашата партия, която наричатъ „сопаджийска“, (Смѣхъ) види се отишълъ е въ демократическата съ сопаджилъка. (Отъ земледѣлческата група ржкоплѣската) Той е забравилъ, че у насъ сопаджилъкътъ вече не е позволенъ; у насъ сопаджилъкътъ е вече емблема на челоуѣколюбие, (Голѣмъ общъ смѣхъ) тѣй както актътъ отъ 22 септември е емблема на миръ. Но г. министърътъ на вътрѣшнитѣ работи, споредъ мене, бѣше длъженъ да обуздае тая шайка, той бѣше длъженъ на врѣме да стисне унитѣ на своитѣ подвѣдомствени — началника и управителя и да не позволи това. Г. г. народни прѣдставители! Това казахъ само мимоходомъ. Вѣрвамъ, че ще се намѣрятъ други, които ще обрисуватъ вътрѣшното положение още по-хубаво.

Азъ минавамъ на друга една тема. Никой нѣма да откаже, че въ нашата страна владѣе една обща поквара. Старитѣ режими отъ 30 години насамъ като че бѣха създадени да культивиратъ тази поквара, поквара навсѣкждѣ и въ всичко: ще я срѣщнете и въ администрация, ще я срѣщнете и въ сѣдилища, ще я срѣщнете и въ училища, ще я срѣщнете и въ прѣкъвата даже. Сегашното правителство, сегашната партия, която излѣзе съ една декларация, съ една платформа, въ която съ голѣми букви написа „моралъ, да се морализира тази страна“, трѣбва сега тукъ да ни прѣдстави редъ мѣропрятия, отъ които да видимъ, че то се е загрижило да прѣмахне това зло; инакъ, ще трѣбва да мислимъ, че и то ще върви въ стария пѣтъ. Азъ ще спомена, като захвана по редъ. Вие ще чуете почти въ всѣки градъ, почти всѣкъдѣ, където има околийско управление, че службитѣ се продаватъ отъ малки и голѣми голѣмци;...

Д-ръ Г. Калининъ: А-а-а!

И. Хаджиевъ: ... вие ще чуете на много мѣста печални факти, че за да се назначи единъ простъ стражаръ, господинътъ, който му дава прѣпорѣжка, ще вземе една полица за единъ мѣсець.

Нѣкой отъ мнозинството: Нѣма такива работи.

И. Хаджиевъ: Азъ говоря общо, а не за сега — азъ говоря общо, за всички режими.

Отъ мнозинството: А-а-а!

И. Хаджиевъ: Да, да... Па и сега има такива случаи; и сега има тази поквара — четете я всѣки день въ вѣстниците. Азъ съмъ я челъ и въ вашитѣ вѣстници. Ако е нужно, азъ ще ви посоча на факти; но азъ не желая това, защото не е умѣстно.

Нѣкой отъ мнозинството: Трѣбва, трѣбва — ние желаемъ едно име.

Ц. Мисловъ: Въ ваше врѣме отъ тая трибуна четѣха полици.

Министъръ М. Такевъ: Г. Хаджиевъ! Азъ, като министъръ на вътрѣшнитѣ работи, който държа бѣлѣжки за Вашитѣ слова, Ви моля да посочите факти. Общи сѣждения отъ трибуната не сѣ позволени, и ако искате да Ви дамъ удовлетворение, на Вашия контролъ, който упражнявате върху нашитѣ дѣйствиа, посочете ми факти, за да Ви отговоря конкретно.

Н. Къневъ: Единъ фактъ само.

И. Хаджиевъ: Г. министре! когато говоря отъ трибуната, азъ смѣтамъ, че, ако спомена имена, вие пръвъ ще ми кажете, че хората ги нѣма тука и не могатъ да се защитятъ — едно, и второто нѣщо, съ което ще Ви отговоря, е това, че онзи, който дава, и онзи, който взима, не се обаждатъ.

Нѣкой отъ мнозинството: А-а-а!

Други: Какъ тогава ги знаете?

И. Хаджиевъ: Друго нѣщо ще ви кажа, г. г. народни прѣдставители — това е мѣлва; това е говорене общо; това ще го срѣщнете навсѣкждѣ да се приказва. Азъ вѣрвамъ, че и вие сте го чули. Азъ съмъ даже приказвалъ съ нѣкой отъ васъ и съмъ питалъ тукъ извѣстни личности: вие какъ знаете тѣзи работи за еди-койси и еди-койси? За тѣхъ така и така се приказва. Споредъ моето мнѣние, некоректно е това тукъ да се каже. Азъ говоря за общата поквара, г. министре, и казвамъ, че ще чакаме оттукъ да внесете редъ мѣропрятия да се прѣмахне тази поквара, за да не казваме, че вие вървите или слѣдвате сѣщия пѣтъ, който се е слѣдвалъ досега.

Министъръ М. Такевъ: Тя днесъ не съществува.

И. Хаджиевъ: И днеска съществува.

Министъръ М. Такевъ: Не съществува.

И. Хаджиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Не само че съществува, но идете въ едно село и вие ще видите, че единъ ютебери горски, който нищо не струва, за да ви даде билетъ да отидете въ гората, за да ви пусне да отидете въ участъка, или, по-добрѣ, за да не види, че воловетѣ или добитъкътъ ви е влѣзълъ въ участъка, ще ви вземе нѣкоя парица. То е фактъ.

В. Георгиевъ: Както е Силистренскиятъ случай.

И. Хаджиевъ: Ние не трѣбва да го криемъ; ние трѣбва да го изповѣдаме тукъ и заедно да вземемъ мѣрки противъ тѣзи работи. Азъ излѣзохъ съ двѣ статии съ подписа си и говорихъ за единъ лѣсничей въ Къзълагашката околия, на който името не искамъ да споменавамъ тукъ, защото е гадно, и канѣхъ г. министра на търговията и земледѣлието да прати ревизоръ, като му посочвахъ имена — къмъ кого да се обърне, кого да изпита; но тоя господинъ още продължава да стои на мѣстото си. Вие ме питате, какво е направилъ? Човѣкъ, който е измѣнявалъ актове за граници за 3 л.;...

Прѣдседателтъ: Кажете му името!

И. Хаджиевъ: ... човѣкъ, който една работа не е свършилъ безъ пари; човѣкъ, който е вземалъ рупветъ; човѣкъ, който е искалъ 25 наполеона, за да призвае за истински извѣстни документи, излѣзли отъ сѣдилището, и когато човѣкътъ не му дава пари, той ги захвърля прѣдъ лицето на 10-15 дупки.

Д-ръ Г. Калининъ: Кажете името на този прѣстѣжничъ.

Т. Теодоровъ: Министерътъ какво направи?

И. Хаджиевъ: Нищо не направи.

Д-ръ Л. Дѣяновъ: Защо не го дадохте подъ сѣдъ? Това е публично прѣстѣжление.

Прѣдседателтъ: Моля, г-да!

И. Хаджиевъ: Въ „Народни права“ има двѣ статии съ моя подписъ.

М. Кърнаровъ: Ревизия му е правена и нищо не е открито.

И. Хаджиевъ: Ревизията когато дойде, него го нѣмаше тамъ. Ревизорътъ взе само едно свидетелство за пѣтнитѣ и се върна назадъ.

Д-ръ И. Дрѣнковъ: Ревизия му е правена, казватъ хората.

И. Хаджиевъ: Тѣ не знаятъ. Ревизия не е правена. Азъ ще кажа, че не е изпитанъ нито единъ човѣкъ.

Г. г. народни прѣдставители! Оставете тази поквара на полиция, на горски, на акцизни. Напр., вие не можете да откажете слѣдующето: акцизенъ отива въ дюкяна, яде, пие и слѣдъ това вземе и черпи компинитѣ съ 2-3 оли вино, става и пита: какво имамъ да плащамъ, но докато бакалинътъ му отговори, той излиза вѣнка и гледа таблата. Докато бакалинътъ му каже: Имате 2 л., той казва: Ха, крива е таблата. — А, казва бакалинътъ, нѣмате нищо, г-не, еди-койси. — Какъ да нѣмамъ? Имамъ едно кафе да плащамъ. Пилъ, най-сетнѣ, едно кафе, и него ималъ да плаща!

Оставете него, да дойдемъ въ сѣдилищата. И тамъ има голѣмъ мухълъ. Заклани биволи и изведени по срѣдъ бѣлъ денъ изъ село; половината село знае. Изкарватъ ги на края и ги заклаватъ. Отива работата въ сѣда. Не били, казватъ, тукани; вѣнкашни били. Прѣстѣжничитѣ се освобождаватъ. Дохождатъ и се перчатъ повече: какво ни направиха? И захващатъ да се заканватъ, че ще убиятъ онѣзи, които сѣ ги издали.

Н. Къневъ: Какво да направи министърътъ?

И. Хаджиевъ: Да вземе мѣрки, г. Къневъ.

Н. Къневъ: Но вие добрѣ знаете, че туй не е работа на министра.

Прѣдседателтъ: Моля, г. Къневъ! Продължавайте, г. Хаджиевъ.

И. Хаджиевъ: Азъ говоря за неджитѣ, г. Къневъ.

Сега, за утвърдяването и касиранията на изборитѣ за общински съвѣти. Азъ бѣхъ единъ отъ тѣзи, който най-напрѣдъ писахъ и искахъ напѣтитъ сѣдилища да утвърдяватъ общинскитѣ съвѣти. Казахъ и по-напрѣдъ единъ пѣтъ тукъ, че у насъ на всичко се намира лесно, че на всѣкъдѣ ще намѣримъ ерга, да заобиколимъ закона. Ако азъ мислѣхъ, че ще докараме и сѣдилищата да захванатъ да се мѣсятъ въ партизанщината, вѣрвайте, нѣмаше никога да искамъ това да стане, нѣмаше никога да пиша да вмѣсимъ и сѣдилищата въ партизанщината. Вие не можете да откажете, че много отъ общинскитѣ съвѣти не на врѣме и не на мѣсто сѣ утвърдявани; че на много мѣста станаха анкети, дѣто това си нѣмаше мѣстото, но само защото силнитѣ го искаха; на много мѣста не се касираха изборитѣ, при явни нарушения, само защото силнитѣ искаха това. Това е единъ неджитъ, това е една поквара, за която ние трѣбва да се загрижимъ.

Прѣдседателтъ: Но все пакъ, това е приказки. Кажете факти, откъдѣто да се вижда, че това е наистина тѣй. Щомъ приказвате общи работи, можете да приказвате колкото искате.

И. Хаджиевъ: Че не е ли това факти?

Прѣдседателтъ: Вие приказвате общи работи.

И. Хаджиевъ: На-ли ви казахъ за биволитѣ? (Смѣхъ) Да ви кажа ли повече? Да ви кажа и за други работи, ако обичате. Единъ овчаринѣ клалѣ овци; двама свидѣтели стояли тамъ; отива работата въ сѣдилището; човѣкътъ подкупилъ свидѣтелитѣ, заклеватъ се и го оправдаватъ. (Смѣхъ)

М. Златановъ: Е, че какво отъ това?

И. Хаджиевъ: Чакайте да ви кажа. Има други свидѣтели — не се хващатъ. (Смѣхъ)

М. Златановъ: Че какво отъ туй?

И. Хаджиевъ: Това е недѣгъ. Такъвъ сѣщо недѣгъ има и въ училищата, г. г. народни прѣдставители.

М. Златановъ: Тия сѣ маловажни работи.

И. Хаджиевъ: Тѣ сѣ маловажни работи, г. Златановъ, споредъ Васъ. Вие можете да се смѣете винаги, когато се говори за нарушението на конституцията.

М. Златановъ: Не се смѣя.

И. Хаджиевъ: Вие можете винаги така да мислите, че туй сѣ дребулия, но тѣзи дребулия сѣ докарали България до това положение, до това дередже, на което я виждате днесъ. Дребулия е, г. г. народни прѣдставители, учителтъ да отиде на 20 септемврий въ селото, къдѣто е назначенъ, далечъ 7—8—10 км., вечеръ да си дохожда, сутринъ да си отива като трѣгва въ 9 $\frac{1}{2}$ —10 ч., да продължава коледната ваканция съ 5—6 дена, великденската ваканция съ нѣколко дена, да загубва всѣка срѣда, всѣка сѣбота и всѣки понеделникъ по половинъ день, и когато дойде врѣме ученицитѣ му да държатъ изпитъ, да вземе да си нагласи още отъ прѣди недѣля една типична лекция, една типична бесѣда и да излѣзе да я измърмори тамъ, за да замажи очитѣ на хората, и пакъ чистъ да излѣзе. Туй е дребулия, разумѣва се, но туй сѣ печални факти. И азъ нѣмаше да ги изнасямъ, нѣмаше да говоря за тѣхъ, ако тѣ сѣ единични. Но идете насамъ-нататкъ, вслушайте се и ще чуете, че това не сѣ единични факти, а това не сѣ малко, ами съ десетки, съ стотини. Това е тоже единъ недѣгъ, за който трѣбва да вземемъ мѣрки; утрѣ ще гласуваме законопроектъ за народното просвѣщение и ние трѣбва да се взрѣмъ въ това, ние трѣбва да вземемъ мѣрки да изцѣримъ тази болестъ.

Това сѣщото нѣщо е въ црѣквата, г. г. народни прѣдставители! На разни „Св. Иванъ Милостиви“ не на мѣсто, и безъ всѣка полза по 30—40 хиляди лева се даватъ, за да се залѣсаватъ разни „ахмакъ баири“ и пр. и пр., и подъ туй се криятъ сума гешефти. И това го правятъ пастири, това го правятъ хора, които стоятъ начело и които само за моралъ приказватъ.

Д-ръ Г. Калинковъ: Кои сѣ тѣзи пастири?

И. Хаджиевъ: Цитайте г. Мишева, той може да Ви каже — при Васъ е близо.

Д. Мишевъ: Г. Хаджиевъ! Азъ протестирамъ. Какво ще пита мене? Понеже Вие говорите тамъ, говорете съ факти, говорете конкретно. Ние сме всички противъ злоупотрѣбленията, но конкретно говорете, по име.

И. Хаджиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Вие, които излѣзохте съ една декларация, сте длъжни да се вслушате въ народния гласъ, да се помъчите да направите всичко, каквото е възможно, за неговото економическо подобрѣние. А какво е економическото положение на хората, това го знаете много добрѣ. Азъ ще ви кажа само въ какво положение сѣ хората днеска въ Къзъла-гашката околия.

Данъци прѣки и косвени сѣ достигнали вече: данъци 12 л. на глава, 6 л. общински, 2 л. пѣдарски, частни дългове повече отъ по 10 л., ще намѣрите 15 л. земледѣлческа банка, 115 л. държавни дългове. Какво ще има сега друго, ще видимъ по-нататкъ.

Училища, г. г. народни прѣдставители! Ние, които, когато дойде врѣме да правимъ казарми, сме много щедри, не искаме и да знаемъ, че болшинството отъ българския народъ въ селата праща своитѣ дѣца въ едни кочини, праща своитѣ дѣца въ едни колиби, и се питаме послѣ, че здравето на народа се е покварило, че народътъ отъ день на день се изражда, че болеститѣ се увеличавали. А тия болести се култивиратъ, г. г. народни прѣдставители, още отъ самото дѣтинство. Вие ще отидете въ училището и ще намѣрите, че то е най-голямътъ разсадникъ на различнитѣ болести. У насъ не се обръща внимание на това. Ще видимъ сега Министерството на народното просвѣщение какви мѣрки ще вземе, за направата на тия училища, какви мѣрки ще вземе, за да тури това поколѣние, тѣзи младоци още отъ самата имъ крѣпка възраст на мѣсто по-прилично, на мѣсто по-сгодно, а не още отъ самото начало да ги обрича на погибелъ.

Положението на еснафа, г. г. народни прѣдставители, положението на земледѣлеца, положението на работника — ето нѣщата, на които ние трѣбва да се спремъ. Единъ еснафинъ, който по-напрѣжъ е изкарвалъ отъ своя дюкянъ печалба отъ около 1.000 л., днесъ не можете намѣри такъвъ да изкарва повече, и при все това животътъ е оскъпнѣлъ, стокитѣ тоже сѣ оскъпнѣли; той плаща акцизъ и мито днесъ 20—30 % повече, при сѣщата печалба и при по-скѣпъ животъ. Нашитѣ правителства не сѣ се замислювали даже какво трѣбва да направятъ. Единъ земледѣлецъ, който е мечтаялъ едно врѣме, прѣди освобождението, че ще дойде напе царство, та ще заживѣемъ единъ животъ по-охолень, единъ животъ по-другъ, че напата софра,

нашата къща, нашето легло ще се промъни, днеска ще го намърите въ по-мизерно положение. Българският парти и българският правителства, които постоянно говорят, че милѣятъ за доброто на тоя народъ, трѣбва да се загрижатъ за положението му. А работниците? Идете въ фабриката и вие ще видите 10—12-годишни момчета и момичета, които нощно време работятъ и се изтезаватъ, които не пращаме нито въ училище, оставяме ги още на горчивата сѣдба, оставяме ги на произвола, още отъ малки ги обричаме на чистия произволъ.

Д-ръ И. Дрънковъ: Когато ще се разисква по бюджета, тогава си иматъ мѣстото тия разсѣждения, г. Хаджиевъ. Запазете се за тогава; ще принесете по-голям полза.

И. Хаджиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ нѣма да споменавамъ сега за нашия съобщения, които сж въ най-жалко положение, особено въ нашата околия и въ нашия окръгъ. 10 милиона л. сж взети като пълна повинностъ въ Бургазкия окръгъ и отъ освобождението насамъ само 110 км. шосе е направено досега.

Азъ нѣма да ви говоря и за здравствено то положение на страната. Прѣдъ мене има една книга на фелдшеритъ, които казватъ, че около 30.000 души въ градината и около 180.000 души въ селата оставатъ всѣкидневно безъ медицинска помощъ.

По външната политика. — Г. г. народни прѣдставители! Каква е и кой ръководи външната политика, най-добръ ще се разбере отъ онова, което стана на 22 септември. Ние можемъ да кажемъ, че нѣмаме външна политика ясно опрѣдѣлена: онова, което се говори въ София, то се опровергава другадъ; онова, което казватъ министритъ въ София, нашиятъ дипломати го опровергаватъ другадъ. Това показва, че въ България външната политика не се знае кой я води и кой я направлява. За търновския прѣвратъ, или, търновския актъ, както се каза, ако седнемъ да прослѣдимъ какъ е вървѣла работата, можемъ най-лесно да разберемъ какъ се ръководи нашата външна политика. Има единъ голѣмъ споръ между оппозиция и правителство — чие дѣло е този актъ. Бѣха ли извѣстни министритъ за станалото? Малка една историйка.

М. Златановъ: Г. Хаджиевъ! Вие какъ смѣтате?

И. Хаджиевъ: Австрийскитъ мѣрдавени крѣгове сж знаели три недѣли по-рано за тая работа. И това е било съобщено едному отъ единъ мѣрдавенъ австрийски източникъ Движението на министритъ, размърдани отъ шифрованитъ телеграми, е най-доброто доказателство, доколко г. г. министритъ сж били посветени на тая работа. На 17 септември г. Такевъ трѣгва за Пловдивъ, а на 18 се готвятъ г. г. Малиновъ, Паприковъ, Мушановъ да трѣгнатъ за Русе прѣзъ Бѣла-Слатина, къдѣто щѣли да държатъ рѣчь по желѣзницитъ. На 18 послѣ обѣдъ къмъ 2 ч. г. г. Малиновъ и Папри-

ковъ сж били въ казиното, специално купе ги чака да трѣгнатъ за Русе. Единъ старши стражаръ дофтасва бързо съ една шифрована телеграма отъ дома на г. Малинова. Следъ прочитането ѝ, господата се споглеждатъ, пришепватъ си нѣщо (Смѣхъ) и веднага заповѣдватъ купето да се остави, трѣването се отлага за другъ пътъ. Прѣзъ вечерята и пѣлия день — министерски съвѣтъ.

М. Златановъ: На коя дата е това?

И. Хаджиевъ: На 18 министритъ сж на съвѣтъ; г. г. Добровичъ и Чапрашиковъ сж вътрѣ — постоянни присѣтствующи.

Нѣкой отъ прѣдставителитъ: Това отъ „Камбана“ ли е?

И. Хаджиевъ: Когато излизатъ отъ съвѣта, запитватъ г. Ляпчева, който билъ сърдитъ: ще трѣгвате ли, г. министре?

М. Златановъ: Кой пита?

И. Хаджиевъ: Питатъ го. (Смѣхъ) „Да трѣгва, който иска“, казва г. министрътъ. Това показва състоянието, че вътрѣ въ съвѣта е имало гюрултия. Запитанъ г. Мушановъ, ще заминатъ ли и ще има ли нѣщо, като прогласяване на независимостъ и пр. и пр., той отговори малко въздържано: „Ще отиватъ, но ще държатъ рѣчи за желѣзницитъ.“

М. Златановъ: За будалитъ. (Смѣхъ)

И. Хаджиевъ: Но подиръ малко, забравилъ, че казалъ това, казва: „Е, какво щѣло да бжде, ако прогласимъ независимо княжество или независимо царство — сѣ едно!“ Значи, съобщено било, вече за прогласяването. Имало едно недоразумѣние въ съвѣта. Г. г. Ляпчевъ, Такевъ и Кръстевъ сж били за независимо княжество — особено г. Ляпчевъ. (Смѣхъ)

С. Рожевъ: Е, къдѣ става всичко това?

И. Хаджиевъ: Ще се опровергае това, г-да, недѣйте се сърди.

С. Рожевъ: Ама къдѣ е станало?

И. Хаджиевъ: На 20 въ 7 1/2 ч. нѣкои си запитватъ министритъ: ще има ли независимостъ или не? Г. Ляпчевъ, сърдитъ и намръщенъ, отговорилъ съ една нецензурна дума.

Д-ръ И. Дрънковъ: Я, я кажи!

И. Хаджиевъ: На 21 бързо заминаватъ всички за Русе и тамъ на яхтата „Крумъ“ е имало единъ дълъгъ министерски съвѣтъ, който се въртѣлъ около независимостта на княжеството и царството. Въ началото разногласието е било силно, оставката на кабинета е била на ръка.

Н. Къневъ: На чия ржка?

И. Хаджиевъ: Вие се същате на чия ржка. (Смѣхъ) Когато се видѣло, че работата е малко чапратъгъ, идете да си помислете, имъ се е казал. Отишли да си помислятъ и се връщатъ слѣдъ това приклонни вече: каквото ще става, да става! Не слѣдъ много работата се нарежда. Г. Такевъ дава нужнитѣ заповѣди за приготвление въ Велико-Търново, една телеграма до нашия прѣседателъ, да се намѣри непрѣмънно на 22 въ Велико-Търново и отъ името на великото Народно събрание да каже това, което се каза.

М. Златановъ: Великото?

И. Хаджиевъ: Обикновеното. *Lapsus linguae*, г. Златановъ. — Тази е кратката история, г. г. народни прѣдставители, по търновския актъ. На г. г. народнитѣ прѣдставители отъ болшинството е смѣшно, но много право забѣлѣза и г. Драгиевъ, че ако нѣкои други бѣха на това мѣсто (Посочва лѣвицата), а вие, ако бѣхте на това мѣсто (Посочва дѣсницата), и излѣзехте оттукъ да ги критикувате, тежко и горко на онѣзи, които щѣха да бждатъ тамъ. Но сега вие се смѣете. Вие сте прави да се смѣете, но само че този вашъ смѣхъ ще го изкупува българскиятъ народъ, както се вижда, съ съззи.

А. Стамболийски: (Ржкоплѣска)

И. Хаджиевъ: „Независима България!“ Никой не е казалъ нѣщо противъ и никой не е противъ. Важното е, тази независима България ще ли е независима, или ще е по-тежко зависима. Не въ формата е работата, но въ съдържанието, г. г. народни прѣдставители. Да-ли бѣше избранъ моментътъ или не, вие, които сте вжтрѣ, по-добрѣ разбирате. Но отъ начина, по който вие направихте това — дано ние се лъжемъ — българскиятъ народъ едва ли ще чака нѣкаква полза: облагитѣ отъ това ще взематъ други. Какъвъ е резултатътъ? Ние се изолирахме като държава отъ най-добритѣ наши приятели между великитѣ държави — това е фактъ и вие сега тичате насамъ нататкъ по капитѣ да търсите приятели, но тѣ не ви поглеждатъ. Вие простирате ржка къмъ Русия, простирате ржка къмъ Англия, къмъ Франция, но тѣ си обръщатъ гръбъ къмъ васъ. Ние изгубихме най-сгодния моментъ за едно братимяване между турци и българи. Турцитѣ изгубиха въ насъ вѣра, защото вие знаете много добрѣ, че приятелътъ въ нужда се познава, а вие въ нужда се показате неприятели. Когато турцитѣ прогласиха своята конституция, нашето правителство направи много голѣма грѣшка съ своята резерва. То се резервира, като се извиняваше послѣ чрѣзъ своитѣ органи, че това го е направило, защото не е могло да похвали или да поздравитъ единъ актъ, въ който авторитѣ му сѣ имали братимство съ Сандански и не знаа кой си, и не знаа що си. Това не е извинение, г. г. на-

родни прѣдставители. Вие можехте, като най-близка държава, като съседна държава и като добри съседни, първи да поздравите турцитѣ съ станалото. И сега азъ си обяснявамъ защо г. министърътъ на външнитѣ работи, когато азъ зададохъ въпросъ тукъ, слѣдъ като се получи на 10—11 юлий телеграмата, която съобщаваше прогласяване конституцията въ Турция, защо не отговори. Защото, види се, не е знаалъ, какво да отговори. Ако ние се бѣхме присъединили, или, по-добрѣ, ако ние бѣхме поздравили турцитѣ въ онова врѣме, ние щѣхме да спечелимъ тѣхното довѣрие и тѣхното благо-разположение. Това, което не направи правителството, направихте го вие отъ болшинството, по единъ неофициаленъ редъ, сетнѣ тукъ, въ София. Не ви ли бѣше срамъ, когато се пригрѣпахте съ младотурцитѣ тамъ изъ кафенетата подъ вдъхновението на... (Смѣхъ) какъ да кажа, съ чашка въ ржка, и казахте, че туй желае българския народъ? А кой е прѣдставителъ на българскиятъ народъ? Не бѣха ли тия министри? Какъ така вие желаете да се братимите съ турцитѣ, да се пригрѣщате, да се цѣлувате съ тѣхъ, да имъ отивате като гости, да ги приемате като гости, а не кажете на тия ваши министри, които прѣдставяватъ българския народъ, да кажатъ двѣ сладки думи, както казаха всички и както казаха мнозина които хичъ нѣмаха интересъ да кажатъ? Поне за интереса на държавата можеше да се направи туй. Вие можехте пакъ да се резервирате; вие можехте да изкажете това поздравление при условия. Вие изгубихте най-добрия моментъ, за да спечелите приятелството на турцитѣ, а сетнѣ се мъчехте съ по-срѣщания и изпращания да загладите това. Това не можеше да стане. Менѣ ми правѣше особено впечатление, когато нѣколко турски офицери дойдоха, колко бѣха искрени спрѣмо българитѣ. Азъ съмъ на границата и знаа, че всѣки цѣлъ дохождатъ хора отъ Къркъ-клинсе, си плачатъ: турцитѣ сѣ пригрѣщали българитѣ и сѣ казвали колко досега сѣ били въ недоразумѣние единъ къмъ други и кои сѣ ги карали да стоятъ раздалечени единъ отъ други; какъ сѣ били неприятели, намѣсто да бждатъ приятели!

Н. Топаловъ: Вие отъ името на г. Радославовата ли партия говорите това, г. Хаджиевъ?

Прѣседателътъ: Моля, моля! Като народенъ прѣдставителъ говори това.

И. Хаджиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Ние имаме въ Турция жизнени интереси. Вие, които стоите далеко отъ границата, не знаа да-ли чувствувате това, което ние чувствуваме. Още на другия денъ слѣдъ прогласяването на независимостта турцитѣ се намръщиха; още на другия денъ тѣ захванаха да правятъ всевъзможни прѣчки на нашитѣ стоки. Първиятъ слухъ, който се разнесе навсѣждѣ, бѣ, че турцитѣ ще взематъ на

нашитѣ стоки мито, тѣй както взематъ на всички други стоки. И овчари, и земледѣлци се одрѣмаха до единъ. Вие може би сте забравили врѣмето, когато ние продавахме единъ овенъ 25 гроша, 5 лева, и когато продавахме зимница 18 гроша и пакъ може да стане това, когато постѣпваме не тактично. Що искаме ние отъ турцитѣ? Или що искаме ние за Македония и за македонцитѣ? Дайте широко пространство, дайте свобода за единъ околень животъ — и турцитѣ казаха: даваме това. Вие го намѣрихте за нещълно и не сметохте за нужно да го подкрѣпите съ нѣколко благи думи. И ако Турция затвори пазаритѣ си за нашитѣ стоки, тогава само ще разберете, какви могатъ да бѣдатъ нашитѣ отношения спрѣмо Турция и нейнитѣ спрѣмо насъ; само тогава ще разберете, важно ли е за насъ приятелството на Турция или не е важно и трѣбва ли ние да търсимъ случай, както и да е, по кой да е начинъ, да можемъ дѣйствително да спечелимъ това приятелство. Вие сте чели вѣстникитѣ, четете ги всѣки денъ и ще видите какво стана съ българитѣ, или какъ се почна да се постѣпва съ българитѣ въ турско слѣдъ 22 септемврий. Тукъ азъ имамъ единъ вѣстникъ, който най-добрѣ може да разправи или отъ който най-добрѣ се вижда, какво е положението на България тамъ.

М. Златановъ: Кой е този вѣстникъ?

И. Хаджиевъ: (Чете) „Цѣлата българска нация въ империята, току-що отдѣхнала отъ страшнитѣ неволи и страдания, на които най-много бѣше изложена при господството на стария султански абсолютизъмъ, почна да се озарява отъ сладката надежда, че героическитѣ нейни усилия най-послѣ ще се увѣнчаватъ съ успѣхъ и че свободата, за която цѣло море отъ кърви се е пролѣла, и цѣли планини отъ човѣшки жертви и непелина сж се издигали, ще донесе своитѣ корени и ще се закрѣпи за обща радостъ и благоденствие на вѣковно страдающитѣ прѣзрѣни и безправни роби. Озаренъ отъ такива сладки и хубави надежди, българскиятъ народъ въ Турция, тоя нещастенъ народъ, който най-много и най-добрѣ можеше да цѣни свободата, защото най-много бѣше страдалъ за нея, съ право очакваше подкрѣпата на всички ония фактори, които въ миналото сж се намѣсвали по единъ или другъ начинъ въ неговитѣ грозни и разорителни борби съ тиранията и сж се прѣдставлявали прѣдъ него като борци за сжщата свобода, като народи за сжщитѣ задачи и идеали, за които тоя народъ е изнесълъ на плещитѣ си цѣла верига отъ неурѣкънати безчестия, грабежи, опустошения и крѣвнини. Първиятъ отъ тѣзи фактори бѣше княжество България. Съмнѣние можеше ли да има у македонскитѣ българи, че българското княжество първо отъ всички други държави около Турция ще трепне отъ радостъ при единъ такъвъ великъ актъ, какъвто бѣ обновлението на империята, започнато

прѣди нѣколко мѣсеца? Съмнѣние можеше ли да има у македонскитѣ българи, че българското княжество, въ лицето на своето правителство, още на първия денъ слѣдъ конституционния прѣвратъ ще подаде рѣката си на млада Турция и ще подкрѣпи искрено и енергично започналото се освободително движение, което тъкмо отъ такава поддрѣжка имаше най-голъма нужда при страшнитѣ развалини и при всеобщата корупция, която му бѣ завѣщала дълговѣковната монархическа реакция?

„Суетни и наивни останаха надеждитѣ и очакванията на македонскитѣ българи. Страната, чиято помощ най-много очакваха, остана мртва за тѣхнитѣ радости. Правителството на „братска“ България равнодушно и студено приятелствуваше при развитието на най-важитѣ и най-сѣдбоноснитѣ събития въ недрата на турската империя. То се държеше въ „резерва“. И тая „резерва“, която не можеше да не смути борцитѣ на възраждането на страната, най-послѣ на 22 септемврий прояви своя сжщински характеръ и своето вдѣхновение. Актътъ въ Търново, прѣдшествуванъ отъ едно безпричинно окупиране и заграбване на източнитѣ желѣзници, съпроводенъ още съ обиди и заканвания срѣщу Турция, бѣха събития жестоко прѣдизвикателни спрѣмо младотурското движение, което не бѣ дало още никакви поводи, за да бѣде излагано по такъвъ бруталенъ начинъ на позоръ прѣдъ свѣта и да бѣде тѣй безпричинно компрометирано прѣдъ реакционнитѣ монархически сили въ империята. Резултатитѣ отъ тия прѣдизвикателства сж вече на лице. Въ Търново и София може би и днесъ се устройватъ изкуствени тържества подъ командата на дворцовитѣ любимци, но ние — македонскитѣ българи — чуваме само ехото на една студенина, на една враждебностъ, които всѣки денъ се усилватъ къмъ насъ отъ страна на ония, които съ живи симпатии и съ нечувана сѣрдечностъ ни подаваха рѣка за обща работа, за общо благоденствие и добродетина. Днесъ ние сме изоставени на собствената си участъ, срѣщу насъ се насѣкватъ отново другитѣ националности, едно недовѣрие къмъ насъ и нашитѣ стремежи и желаниа отново се възбужда, безъ да сме въ състояние да убѣдимъ когото и да било, че ние нѣмаме и не можемъ да имаме нищо общо съ монархическитѣ поцѣлзновения на царска България.“

С. Вабаджановъ: Кой е този вѣстникъ?

И. Хаджиевъ: Не е важно.

С. Вабаджановъ: Важно е. Дайте да видимъ, отъ кой вѣстникъ четете.

И. Хаджиевъ: Защо Ви е?

С. Вабаджановъ: Нужно ни е да знаемъ. На-ли ще Ви отговаряме?

И. Хаджиевъ: Единъ вѣстникъ отъ Турция.

М. Златановъ: Кажете кой е?

С. Вабаджановъ: Да не е „Единство“ или „Конституционна заря“?

И. Хаджиевъ: „Единство“ или „Конституционна заря“ — кой да е. Нѣма го тукъ записано.

С. Вабаджановъ: Искаме да знаемъ, кои сж тѣзи креатури.

И. Паликрушевъ: Да „Единство“ на Черногѣва.

И. Хаджиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Не можемъ ли да намѣримъ единъ другъ модусъ? Питатъ ни: „А вие какво искате, а вие какъ искате?“ Г. г. народни прѣдставители! Най-малко едно правителство, една управляюща партия може да пита и да иска отъ опозицията да ѝ каже, какъ трѣбвало да направи и какво трѣбвало да направи. Помня като сега, едно врѣме Каравеловъ, като му зададоха тия въпроси — четѣхме по вѣстниците — казваше: „Когато дойда на вашето мѣсто, тогава ще правя, както зная, и тогава азъ ще отговарямъ за онова, което ще направи.“ Сега вие седите на червената маса и се обръщате къмъ насъ, ние да ви дадемъ акълъ, да ви кажемъ какъ трѣбвало да направите и какво трѣбва да направите.

Станалото е станало. Послѣдствията, г. г. народни прѣдставители, сж вече на лице, а има и други, които очакваме сега. Какви ще бждатъ тѣ — нѣма нужда да пророкуваме и прѣдвѣщаваме; ще чакаме да ги видимъ и тогава ще се произнесемъ на врѣмето. Но, на всѣки начинъ, изглежда, че тѣ нѣма да сж въ полза на тоя брашненъ човалъ, за който толкова много се е говорило и плакало; изглежда, че нѣма да сж въ полза на тоя народъ, чието економическо положение е такова. Независима България! Всички викатъ: „Вѣрно, да живѣе независима България!“ Но, г. г. народни прѣдставители, България независима не само политически, а и економически. Народъ, който економически е робъ, не може да се хвали съ никаква независимостъ, не може да говори за никаква независимостъ. Народъ, който е принуденъ да живѣе въ колиби; народъ, който е принуденъ да се лишава отъ най-необходимото въ живота; народъ, който е принуденъ само да плаща откъдето се е родилъ и докато живѣе — такъвъ народъ не може да говори за никаква свобода. Прѣгледайте кесията, прѣгледайте софрата, прѣгледайте къщата — тя ще ви каже, да-ли народътъ е независимъ или не. Оскѣдна ли е софрата, окъсана ли е чергата, колиба ли е къщата — вие не можете да говорите за никаква свобода, за никаква независимостъ на народа. Всичко, което досега се е правило, е само за тая оскѣдностъ на тоя народъ, за това вѣчно порабощение на тоя народъ. Ние чакахме съ голѣми надежди, щото новото демократическо правителство, което излѣзе съ такава широка платформа, което излѣзе

съ такива обѣщания, което трѣгна по селата и и градоветѣ съ царвули да обѣщава, да направи нѣщо за облекчението на тоя товаръ. Има си хася, 460-милионниятъ държавенъ дългъ да стане 7—800 милиона или 1 милиардъ. Виждъ, тогава ще говоримъ за истинска независимостъ, тогава ще говоримъ за истинска свобода, за истинско царство на тоя народъ.

Г. г. народни прѣдставители! Но трѣбва да знаете, че има едно смѣтчающе вината обстоятелство: сегашното правителство не било толкова виновно въ тая работа. Тамъ, където се рѣшавалъ въпросътъ за независимостъта, то написано: „независимо княжество, компенсация съ кръвъ, идеалитѣ осществени, намаление на разходите, намаление на армията, намаление на излишнитѣ офицерски служби, облекчение данъчния товаръ, приложение на широката програма и декларация, изпълнение на обѣщанията, моралъ“. Но, не щешъ ли, книжлето, на което било написано това, паднало въ нечисти ръцѣ, които направили една друга, крива корекция, и тогава било пратено на печатъ. И излѣзло: вмѣсто „независимо княжество“, „царство“; вмѣсто „компенсация съ кръвъ“, „съ пари“; вмѣсто „идеалитѣ осществени“ — „безъ Македония“; вмѣсто „намаление на разходите“, на другата страна било написано „увеличение“; вмѣсто „намаление на армията“, „сгъстени щатове“, „тукъ не пинай“ било написано на срѣщната страна; вмѣсто „намаление на излишнитѣ офицерски служби“, отгорѣ било написано „нови производства“; вмѣсто „намаление на данъчния товаръ“ — „за втори пътъ“; вмѣсто „приложение на програмата“ — „не му е врѣмето“; вмѣсто „изпълнение на обѣщанията“ — „не сте дали записъ, я“; вмѣсто „моралъ“ — „деморализация“. И дѣйствително, г. г. народни прѣдставители, въ такава корекция било напечатано и възвѣстено на българския народъ това. Естествено, ние не можемъ да винимъ демократитѣ и тѣхното правителство, защото, вѣрни на своитѣ обѣщания, тѣ не биха направили, освѣнъ това, да изпълнятъ тия обѣщания; но ви казахъ, грѣшка станало, нѣщо подобно, като въ „поемата на злото“ ли бѣше, или коя бѣше — отъ Ст. Михайловски: ангелътъ заспалъ, а дяволътъ грабналъ ржкописа, направилъ крива корекция, носи го на печатъ, излиза съ крива корекция. И тая работа станала така. Ама, ще кажете, не сж ли се разсърдили министритѣ? Г. Паприковъ и г. Николаевъ май не сж се твърдѣ разсърдили; тоже не се е разсърдилъ и г. министъръ Саллабашевъ. Г. Паприковъ не е твърдѣ войственъ, може би, не иска да си разваля, кой знае какъ, спокойствието, или що; г. Николаевъ казва: „Не ми стига Шипка, ами ще седна и тукъ, а момчетата сж млади, тамамъ за животъ.“ Сега, малко останаха сърдити г. г. Такевъ, Малиновъ и другитѣ г. г. министри, но за тѣхъ работата била тоже лесна. На г. Малинова една табакера съ малко индже-кайма тютюнъ, докато изпуши тютюна, ще му замине. На

г. Такева единъ портретъ въ хубава селска носия, (Смѣхъ) като му казали: „Г. Такевъ, всичкитѣ наши почитания къмъ вашитѣ републикански идеи, (Ржкоплѣскане и голѣмъ смѣхъ) но това не става изведнажъ; това е работа на еволюцията, а не на революция. Заповѣдайте този портретъ, и когато по еволюционенъ редъ дойде да стане България републиканска, азъ ви давамъ обѣщание, че когато ме изберете за прѣдседателъ на тая републиканска България, ето ви и носията, която ще носи.“ Г. Ляпчевъ остава най-недоволенъ. — Викайте го тукъ: „ти какво вдигаешъ гюрултия? — Хайде върви въ Цариградъ; ако щешъ, нари давай; ако щешъ кръвъ давай; ако щешъ, Македония залагай. Хайде върви сега и оправи тая работа.“ Сега, да видимъ, какво ще ни донесе г. Ляпчевъ. И работата си отива по медъ и масло. Има ли нарушение на конституцията съ това, г. г. народни прѣдставители?

Д. Мишевъ: Г. Хаджиевъ! Бждете много сериозенъ по тѣзи въпроси. Не си играйте съ тѣзи работи.

И. Хаджиевъ: Г. г. народни прѣдставители! Азъ не съмъ юристъ, да зная да-ли има или не нарушение на конституцията, но за това ми дохожда на помощ г. Малиновъ. Въ една отъ своитѣ рѣчи той казва: „Всѣки текстъ отъ конституцията е конституционенъ и нарушението му е нарушение на конституцията.“

М. Златановъ: Кога е казалъ това?

И. Хаджиевъ: Въ Държавния съдъ го е казалъ. Но вие се извинявате, каквото ще правите и вие сега. Азъ слѣдя органа на демократическата партия, и тя се извинява често пкти съ това, че тия работи сж багатели, дребни работи; т. е. това не е нищо, това е една формалностъ, а пкъ и кой не го е правилъ досега. Ще ми позволите, г. г. народни прѣдставители, пакъ да се справя съ г. Малинова. (Чете) „Тукъ му е мѣстото да кажа нѣколко думи за практиката — казалъ г. Малиновъ, въ качеството си на обвинителъ противъ кабинета Радославовъ—Иванчевъ. Тукъ му е мѣстото да кажа нѣколко думи за практиката. Г. Радославовъ ни каза: „Азъ признавамъ, г. г. съдии, всичко това, което виѣ тукъ провѣрихте и което е изложено на страницитѣ на обвинителния актъ, но всичко това не е прѣстѣпление: азъ съмъ вървѣлъ по сжщия пкъ, по който сж вървѣли моитѣ прѣдшественици. Незачитането на закона за градскитѣ и селски общини е незачитане, за което азъ ще ви прѣдставя пѣла архива; и г. Радославовъ, наистина има добрината да разгледа съ грижата на археологъ и ни прѣдстави документи отъ каравелово, стамболово врѣме и отъ това на тѣзи, които днесъ водятъ сѣдбинитѣ на България, за да докаже, че това, което е вършилъ той, сж го вършили и всички. Практиката е по-силна отъ закона; този узусъ оправдава моитѣ дѣйствия.“

Чудно ли е слѣдъ всичко това, че когато разпитахте г. Радославова, той ви даде единъ отговоръ, който ще остане за всекога забѣлжителенъ: „това, което съмъ правилъ азъ, правятъ го днешнитѣ и ще го правятъ тѣхнитѣ приемници“. Вие, г. г. съдии, миналото ще оставите на историята, а за настоящето ще се произнесете. Азъ искамъ да вървамъ, че отговорътъ на Държавния съдъ, нѣма да бжде отговора на Радославова. Чудна практика, г. г. съдии, тя е измѣстила всички закони въ страната. Г. Радославовъ се ползува отъ практиката за разтурване общинскитѣ съвѣти, за незачитането на закона за полицията, закона за окръжнитѣ съвѣти и пр.— Г. Теневъ се силава на практика за незачитане конституционнитѣ кредити. Кой не ги е прѣскочилъ? Практиката осветява моето право да не зачитамъ чл. 126 отъ конституцията. На практиката се силава г. Тончевъ, и това е много скръбно. „Законътъ за отчетността на бюджета, законътъ за търговетѣ не се зачитаха отъ моитѣ прѣдшественици“ — казва г. Тончевъ — „защо да ги зачитамъ азъ?“ И за да докаже тази практика, той посочи редъ свидѣтели, даже прѣдстави удостовѣрение отъ министерството, че тѣзи закони, нито той, нито неговитѣ прѣдшественици сж ги пазили. На тази практика се позова и г. Иванчевъ, за да оправдае беззаконията си. Г. г. съдии! Нима и вие не тръгнете въ този пкъ и ще осветите тази практика и за напрѣдъ? Не! Не! Вие ще отговорите, че народътъ има закона, а не прѣстѣпната практика!“ Това сж думи относително практиката. Така щото, г. г. народни прѣдставители, азъ смѣтамъ, че съ акта, извършенъ на 22 септемврий, освѣнъ другитѣ работи, има и едно нарушение на конституцията, нарушение на конституцията въ самия нейнъ текстъ. Защото вие чувате, че г. Малиновъ, ви казва: всѣки текстъ отъ конституцията е конституционенъ и неговото нарушение е нарушение на конституцията. А най-много сж викали за тая светиня г. г. народни прѣдставители, г. г. демократитѣ, но не сж я падали. Тѣ най-много сж викали противъ нейното нарушение, най-пламенни статии въ тѣхния вѣстникъ ще четете. Но каква горчива сѣдба! Тя иронизирва човѣка, тя го изтезава, тя го немилостиво подлага на измѣчване и го кара на власт да върши това, което е осѣждалъ вчера, когато е билъ въ опозиция, и да прави онова, отъ което въ опозиция най-много се е възмущавалъ.

Г. г. народни прѣдставители! Азъ съмъ къмъ края. Какво още друго, освѣнъ нарушение на конституцията, като резултатъ отъ 22 септемврий, можемъ да чакаме ние? На Австрия кравай; твърдѣ е възможно нѣкое малко кравайче и на Сърбия, а на българския народъ или България къския.

Нѣкой отъ мнозинството: Сопа, сопа!

И. Хаджиевъ: По-страшно е.

Единъ въпросъ още, г. г. народни прѣдставители, и азъ свършвамъ.

Отъ мнозинството: Слава Богу!

И. Хаджиевъ: Слава Богу, да. Ние сме похарчили повече отъ единъ милиардъ лева за нашата войска. Защо бѣха тия пари? Защо ни е този институтъ? Защо тѣзи 50.000 и повече младежи въ най-цвѣтущата си възраст напуцатъ семейства си по двѣ-три години и отиватъ, въ казармата, и, освѣнъ дѣто губятъ отъ кѣши, ами харчатъ и на държавата толкова милиони? Защо ни е била тази войска?

Нѣкой отъ мнозинството: За зоръ заманъ.

И. Хаджиевъ: А-а-а, за зоръ заманъ казвате. Но, г. г. народни прѣдставители, ние сме въ дадения случай въ положението на оня евреинъ, който носилъ пищовъ, и слѣдъ като го набили, взели му кесията и всичко онова, което ималъ, и го прѣтърсили, и най-сетнѣ го питатъ: защо носилъ това, бе? — За зоръ заманъ. — Ама бунданъ да-а зоръ заманъ има ли? Не; вие не ще посмѣете да поискате утрѣ кредити за тая армия. И азъ ви казвамъ като народенъ прѣдставитель, че слѣдъ това, което стана, ако — както пишатъ вѣстниците, и както министерството мълчи да ни даде отговоръ по онова, което става въ Цариградъ — ако, казвамъ, на българския охлузганъ гърбъ се турятъ още нѣколко стотини милиони лева, вие най-малко право ще имате утрѣ да се явите прѣдъ това Народно събрание и да му кажете: дайте ни кредити за войска. Г. г. народни прѣдставители! Доказва се, че отъ 30 години насамъ, не, отъ 20 години насамъ нашата войска е потрѣбна само за едно. Ние видѣхме онзи денъ защо е потрѣбна — за салтанати; за паради. Но ако е потрѣбна само за салтанати и за паради, вие ще трѣбва да оставите само толкова войска, ще трѣбва да намалите тази войска до този минимумъ, колкото е потрѣбно за тѣзи салтанати, а всички други распуснете да си отидатъ. Вие не ще посмѣете понататъкъ да поискате никакви милиони за нея.

Г. г. народни прѣдставители! Да-ли ще бждете щастливи да изсърбате благополучно заварената каша, да-ли ще можете да изкочите изъ безизходния пътъ, въ който сте затънали, не зная; но трѣбва да помните едно нѣщо, народнитѣ прѣдставители отъ демократическата партия трѣбва да запомнятъ добрѣ, че ако има българскиятъ народъ нещастieto да се сложатъ на охлузенитѣ му плеци още нѣколко милиона лева, тогава онзи протестъ, който ви прочете онзи денъ г. Стамболийски и за

който протестъ вие се смѣхте, като глупавъ, като излѣзълъ отъ хора, които не разбиратъ политика толкова, колкото разбирате вие, този протестъ нѣма да бжде само тѣхенъ, но той ще бжде протестъ на всички мислящи българи, той ще бжде протестъ на всички ония съзнателни работници, той ще бжде протестъ не на официалнитѣ партии, но на младоцитѣ, на непокуваренитѣ интеллигентни хора въ тия партии, които ще извикатъ: долу! смъртъ на политическитѣ котерии; да живѣятъ политическитѣ организации, да живѣятъ истинскитѣ политически партии. А вие всички отъ демократическата партия много мъчно ще се върнете между този народъ, защото всѣкога, когато дойде време да се плащатъ данъци, хората ще викатъ: „Царство парасж!“ А това „царство-парасж“ твърдѣ е възможно да се изпише на вапитѣ лица и на гърба ви. (Ржкоплѣскане отъ малцинството)

Прѣдседателъ: Има думата г. Славчо Бабаджановъ.

М. Златановъ: Наближава 7 ч.; да се прѣкрати засѣданието.

Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Има време; да се продължи засѣданието.

С. Бабаджановъ: 10 минути иска до 7 ч.

Прѣдседателъ: Дневенъ редъ за идущето засѣдание ще бжде продължение дебатитѣ по отговора на тронното слово.

Г. Копринаровъ: Искамъ думата.

Прѣдседателъ: Кажете си думата.

Г. Копринаровъ: Прѣдъ видъ на туй, г. г. народни прѣдставители, че нѣмаме друга работа, азъ мисля, че ще бжде полезно да имаме засѣдание утрѣ слѣдъ обѣдъ.

Нѣкой отъ прѣдставителитѣ: Имаме правилникъ.

Г. Копринаровъ: Моля, да се тури на гласуване това мое прѣдложение.

Прѣдседателъ: Засѣданието се вдига. Слѣдующето засѣдание ще имаме въ петъкъ.

(Вдигнато въ 6 ч. 45 м. вечеръта)

Прѣдседателъ: **Х. Славейковъ.**

Подпрѣдседатели: { **Н. Гимиджийски.**
Н. Кжневъ.

Секретари: { **В. Александровъ.**
Д. Митовъ.

Началникъ на Стенографското бюро: **Т. Гълъбовъ.**